

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“MİLLİ İQTİSADİYYATIN DÖVLƏT SEKTORUNUN İDARƏ
OLUNMASINDA MALİYYƏ NƏZARƏTİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

MƏCİDOV ANAR ATƏŞ OĞLU

BAKİ – 2019-cu il

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh

_____
“ ___ ” _____ 20__-ci il

“MİLLİ İQTİSADIYYATIN DÖVLƏT SEKTORUNUN İDARƏ OLUNMASINDA
MALİYYƏ NƏZARƏTİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403-Maliyyə

İxtisaslaşma: Maliyyə nəzarəti və audit

Qrup: 630

Magistrant
Məcidov Anar Atəş

_____

Elmi rəhbər
i.e.n.,dos. Qurbanova T.T.

_____

Proqram rəhbəri
i.e.n.,dos.Seyfullayev İ.Z.

_____

Kafedra müdiri
i.e.d.,prof. Kəlbiyev Y.A.

_____

BAKI – 2019 –cu il

Summary

The topicality of the research. It is important to apply financial control in public sector governance for the development of the national economy. In recent years, a large amount of foreign currency is entered into Azerbaijan. This makes financial control more important.

The goals and tasks. The existing financial system in Azerbaijan needs to be adjusted to international standards. For this purpose it is necessary to re-establish the financial control and audit system at the level of progressive requirements and eliminate the illegal use of state funds. In general, it is important to further strengthen the role of financial control over the management of the economy in the public sector.

Methods. In addition, in this dissertation I will use logical summarization and comparative analysis method.

Database. Used for researching from scientific literatures, journals, articles, statistics bulletins published by the Central Bank of Azerbaijan, international economic news and official local websites, published report by Republic of Azerbaijan Chamber of Accounts and etc.

Constraints. The lack of research and the absence of standardization and norm are one of the main constraints of the research

Results. The results of research consists of investigation the importance of financial control role in public sector and in negative situation application of control mechanisms

Practical importance of results. At same time this dissertation can be used in bachelor and master degree's research as literature on financial control and its implementation.

Key words: Financial control, public sector, budget, loan

İxtisarlər və İşarələr

ADMNX.....	Dövlət Maliyyə Nəzarəti Xidməti
AMB.....	Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bank
ARDNF.....	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun
ARHP.....	Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası
BVF.....	Beynəlxalq Valyuta Fondu
ƏDV.....	Əlavə Dəyər Vergisi
MM.....	Milli Məclis
MMX.....	Maliyyə Monitorinqi Xidməti
ÜDM.....	Ümumi Daxili Məhsul

MÜNDƏRİCAT

	GİRİŞ.....	6
I fəsil.	Maliyyə Nəzarətinin mahiyyəti və iqtisadiyyatın idarə olunması sistemində rolu	10
1.1.	Maliyyə nəzarətinin nəzəri əsasları, mahiyyəti və funksiyaları	10
1.2.	İqtisadiyyatın idarə olunmasında maliyyə nəzarətinin rolu	18
II fəsil.	Müasir şəraitdə iqtisadiyyatın dövlət sektorunun idarə olunması sistemində maliyyə nəzarətinin rolunun tədqiqi.....	26
2.1.	İqtisadiyyatın dövlət sektorunun idarə olunması sistemində maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanların rolu	26
2.2.	Büdcə vəsaitlərinin yerləşdirilməsi və istifadəsi üzərində qurulan maliyyə nəzarətinin mövcud vəziyyətinin təhlili	35
2.3.	İqtisadiyyatın dövlət sektorunda maliyyə nəzarətini həyata keçirən icra orqanlarının fəaliyyətlərinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsinin tədqiqi.....	46
III fəsil.	İqtisadiyyatın dövlət sektorunda maliyyə nəzarətinin səmərəliliyinin artırılması yolları	51
3.1.	Maliyyə nəzarətinin səmərəlilik meyarları və həyata keçirilməsinin optimallaşdırılmasında hüquqi-metodiki təminatın təkmilləşdirilməsi istiqamətləri	51
3.2.	İqtisadiyyatın dövlət sektorunda maliyyə nəzarəti sisteminin səmərəliliyinin artırılması	57
	NƏTİCƏ.....	61
	ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	63
	ƏLAVƏLƏR.....	65
	Cədvəllərin siyahısı.....	67
	Sxemlərin siyahısı.....	67
	Qrafiklərin siyahısı.....	67

Giriş

Mövzunun aktuallığı. İqtisadiyyatın bazar münasibətlərinə keçməsinin başa çatdığı və dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyasının gücləndiyi, həmçinin büdcə-vergi sisteminin intizamının gücləndirilməsinin dövlət siyasətində mühüm rol oynadığı bir dövrdə idarəetmənin əsas elementi olan maliyyə nəzarətinin rolu daha da artır. Təsadüfi deyil ki, hazırda maliyyə şəffaflığının artırılmasına, mövcud nəzarət mexanizminin təkmilləşdirilməsinə və bütövlükdə maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsinə böyük önəm verilir, dünya təcrübəsilə uyğunlaşdırılaraq maliyyə nəzarətində şəffaflığın artırılması, maliyyə vəsaitlərinin qanunsuz şəkildə istifadəsi və korrupsiya ilə bağlı qərarlar Prezidentin imzaladığı sərəncam və fərmanlarda əks olunur və bu maliyyə vəsaitlərinin səmərəli şəkildə istifadəsi və maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsi ölkənin əsas sosial-iqtisadi göstərici kimi təsbit olunur. Maliyyə nəzarəti mexanizminin inkişaf etdirilməsi onunla əlaqədardır ki, ölkədə fəallıq artdıqca maliyyə vəsaitlərində olan qanunsuz halların da artımı müşahidə edilir və onların metod və miqyasları da avtomatik olaraq dəyişilir.

Hazırda böyük uğurla enerji layihələrinin həyata keçirilməsi son dövrlərdə də Azərbaycana külli miqdar valyuta gətirəcək, ölkənin maliyyə potensialı əhəmiyyətli dərəcədə güclənəcəkdir. Bu isə ölkədə birinci növbədə, maliyyə nəzarətinin gücləndirilməsinin rolunu və əhəmiyyətini daha da artıracaqdır.

Maliyyə nəzarətinin yenidən qurulması və audit sisteminin təkmilləşdirilməsi mövcud olan maliyyə sistemini beynəlxalq standartlarda olmasına imkan verəcək və həmçinin dövlət vəsaitlərində olan qanunsuz halların aradan qaldırılmasına kömək edəcəkdir. Ümumiyyətlə, iqtisadiyyatın dövlət sektorunun idarə olunmasında maliyyə nəzarətinin rolunun daha da möhkəmləndirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Bu baxımdan, iqtisadiyyatın bütün sahələrində maliyyə əməliyyatlarının mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğunu, onların məqsədəuyğunluğunu

və şəffaflığını təmin edən mexanizm kimi maliyyə nəzarətinin və auditin təkmilləşdirilməsi vacib vəzifələrdən birinə çevrilir.

Bütün bu qeyd edilənlər, mövzunun tədqiqat obyektini kimi seçilməsini şərtləndirir və onun aktuallığını təsdiq edir. Tədqiqat işinin əsasını Milli İqtisadiyyatın dövlət sektorunun idarə olunması üçün maliyyə nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsinin nəzəri aspektlərindən və dövlət sektorunda maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olan tədbirlər təşkil edir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. Maliyyə nəzarəti haqda bir çox araşdırmalar aparılmışdır. İ.A.Belobjetski, L.N.Ovsyannikov, V.D. Lariçev, E.Y. Qraçov kimi bir çox alimlərin maliyyə nəzarəti haqda olan tədqiqatlarına istinad edilərək dissertasiya işində milli iqtisadiyyatın əsası olan dövlət sektoruna təsirləri öyrənilmişdir. Maliyyə nəzarətinin iqtisadiyyata təsirləri mövzusunda bir neçə tədqiqat araşdırmaları aparılmış, maliyyə nəzarətinin problemləri, səmərəliliyinin artırılması yolları təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi iqtisadiyyatın dövlət sektorunun idarə olunmasında maliyyə nəzarətinin nəzəri-metodoloji və metodiki əsaslarını öyrənmək, onun formaları, həyata keçirilmə metodları və vəzifələrini, dövlət idarəetmə sistemində rolunu müəyyən etmək, maliyyə nəzarətini həyata keçirən icra orqanlarının fəaliyyətlərinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsinin tədqiqi, Azərbaycanda büdcə vəsaitlərinin yerləşdirilməsi və istifadəsi üzərində maliyyə nəzarəti sisteminin müasir vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi əsasında maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin yüksəldilməsi üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Dissertasiya işinin vəzifələrinə aşağıdakılar daxildir:

- Milli İqtisadiyyatda Dövlət sektorunun real vəziyyətinin qiymətləndirilməsi;
- Maliyyə nəzarətinin dövlət sektorunun idarə olunmasında rolunun araşdırılması;

- Dövlət sektorunda maliyyə nəzarətinin beynəlxalq dünya təcrübəsi və Azərbaycan iqtisadiyyatı arasındakı müqayisəli təhlili və effektivliyinin artırılması

üçün təkliflərin verilməsi.

Tədqiqat işinin predmeti və obyektı. Tədqiqat işinin predmetini Milli İqtisadiyyatın dövlət sektorunun idarə olunması üçün maliyyə nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsinin nəzəri aspektlərindən və dövlət sektorunda maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olan tədbirlərdən ibarətdir. Tədqiqatın obyektı isə dövlət sektorunda maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi zamanı yaranan pul-bölgü prosesindən ibarətdir.

Tədqiqat metodları. Hər bir iqtisadi kateqoriya tədqiq olunarkən müəyyən elmi idrak metodlarından istifadə olunmalıdır. Tədqiqat işimin həyata keçirilməsi prosesində - məntiqi ümumiləşdirmə, müqayisəli təhlil metodunun tətbiq edilməsi planlaşdırılır. Məntiqi ümumiləşdirmə metod vasitəsilə iqtisadi hadisələrin törəməsi, inkişafı və dəyişməsi təhlil edilir. Tədqiq işində məntiqi ümumiləşdirmə metodu vasitəsilə maliyyə nəzarəti, onun yaranması, inkişafı prosesinin və mövcud durumunun araşdırılmasına imkan yaranacaq. Tədqiqatın aparılmasında tətbiq olunacaq müqayisəli təhlil metodu istifadə ediləcək hər bir materialın müqayisəli şəkildə tədqiqinə imkan yaradacaqdır.

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqat işinin informasiya bazasını və nəzəri -metodoloji əsaslarını iqtisadçı alimlərin və mütəxəssislərin elmi-nəzəri tədqiqatları və bu sahəyə aid normativ-hüquqi aktlar, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının müvafiq bəndləri, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi və Hesablama Palatasının rəsmi hesabatları təşkil edir.

Tədqiqatın nəticələri. Tədqiqat işinin elmi nəticələri :

- Dövlət sektorunun idarə edilməsində maliyyə nəzarəti sisteminin əsasları
- araşdırılmasından;
- aparılan maliyyə nəzarəti yoxlamaları zamanı keyfiyyət göstəricilərinin artıraraq effektivliyin gücləndirilməsindən;
- maliyyə nəzarəti sahəsində informasiya texnologiyalarını tətbiqinin genişləndirilməsindən;
- nəzarət zamanı qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq həyata

keçirilməsindən və mənfi hallara yaranarsa nəzarət tədbirlərinin tətbiqindən və s. ibarətdir.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti. İqtisadiyyatın dövlət sektorunun idarə olunması sistemində maliyyə nəzarəti adlı dissertasiya işinin yekunu kimi təqdim olunan praktiki nəticə və tövsiyələr respublikamızda həyata keçirilən maliyyə nəzarəti münasibətlərinin təkmilləşdirilməsində, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə və Vergi Nazirliklərinin və onların bilavasitə nəzarəti həyata keçirən strukturlarının, Hesablama və Auditorlar Palatalarının fəaliyyətinin daha səmərəli təşkil olunmasında istifadə edilə bilər.

Eyni zamanda tədqiqat işinin materiallarında bakalavr və magistratura pilləsində təhsil alan tələbələr maliyyə nəzarəti və onun həyata təşkili ilə bağlı ədəbiyyat kimi istifadə edə bilər.

Tədqiqatın strukturu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiya işinin I fəslə "Maliyyə Nəzarətinin mahiyyəti və iqtisadiyyatın idarə olunmasının sistemində rolu" adlanır və fəslin adından görüldüyü kimi bu fəsildə maliyyə nəzarətinin mahiyyəti və funksiyaları, onun iqtisadiyyatda rolunun əhəmiyyəti araşdırılacaqdır.

Dissertasiya işinin II fəslə "Müasir şəraitdə İqtisadiyyatın dövlət sektorunun idarə olunması sistemində maliyyə nəzarətinin rolunun tədqiqi" adlanır və bu fəsildə maliyyə nəzarəti haqda nəzəri fikirlər, dövlət sektorunun idarə edilməsində maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanların əhəmiyyəti tədqiq olunacaqdır.

Tədqiqatın III fəslə "İqtisadiyyatın Dövlət Sektorunda Maliyyə Nəzarətinin Səmərəliliyinin artırılması yolları" adlanır və bu fəsildə dövlət sektorunun idarəçiliyində maliyyə nəzarətinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq onun səmərəliliyinin artırılması yollarının araşdırılmasına yol verilmişdir.

I FƏSİL. MALİYYƏ NƏZARƏTİNİN MAHIYYƏTİ VƏ İQTİSADİYYATIN İDARƏ OLUNMASI SİSTEMİNDƏ ROLU

1.1. Maliyyə nəzarətinin nəzəri əsasları, mahiyyəti və funksiyaları

İnkişaf edən sosial-iqtisadi şəraitdə iqtisadiyyatın idarə olunmasında maliyyə nəzarətinin əhəmiyyətinin artdığını düşünürəm. Maliyyə nəzarəti deyiləndə büdcə gəlirlərinin artmasına, azalmasına və qanuna uyğun şəkildə sərf olunmasına dair istiqamətləndirilən bütün fəaliyyət sahəsi nəzərdə tutulur. Maliyyə münasibətlərinin yeni sahəsinin əmələ gəlməsi, onların dağılması və maliyyə münasibətlərinin sahibkarlıq edən subyektlər arasında genişlənməsi, biznes sektorunun yeni formalarının yaranması və genişlənməsi maliyyə nəzarətinin yeni formalarının yaranmasına səbəb oldu.

Başqa sözlə ifadə etsək, maliyyə nəzarəti maliyyə vəsaitlərinin idarəçilik prosesinin ayrılmaz hissəsidir. Maliyyə nəzarəti iqtisadiyyat sahəsində cərəyan edən maliyyə vəsaitlərinin həcmi tənzimləyir və dövlətin daxili məhsulunun bölüşdürmə və paylaşdırma proseslərini tənzimləyir.

Dövlət müəssisələrinin maliyyə fəaliyyəti üzərində icraedici və qanunverici hakimiyyət orqanlarının maliyyə nəzarətindən başqa, kommersiya təşkilatlarının himayəsi altında olan müstəqil maliyyə nəzarəti də meydana gəlmişdir.

Dövlətin maliyyə nəzarətinin ictimai istehsal prosesindəki əsas məqsədi istehsal prosesində tələb edilən göstəricilərin əldə edilməsindən və zəruri olan istehsal şərtlərinə riayət olunmasından ibarətdir. Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, həmin göstəricilərin əldə edilməsi bu nəzarət növünün nə dərəcədə effektiv olmasından asılıdır.

Dövlətin maliyyə nəzarəti ictimai istehsal prosesinin bütün mərhələlərində, yəni istehsal, bölüşdürmə və istehlak prosesində iştirak edir. Maliyyə nəzarəti istehsal prosesinin ilkin mərhələlərində yenidən istehsal etmə prosesinin bütün tərkib hissələrinin, nüanslarının və həmçinin iqtisadiyyatın normal şəkildə fəaliyyət göstərməsini təmin edən hüquq və qanunvericilik bazasının tərkibində olan ziddiyyətləri aşkar edib aradan qaldırmaq məqsədilə nəzərdən keçirir.

İctimai istehsalın makroiqtisadi göstəricilərinin keyfiyyətini və kəmiyyətini maliyyə nəzarətinin köməyindən istifadə edərək istehsal prosesinin ilkin mərhələlərində artırmaq olar (Овсянников Л.Н., 2010.).

Maliyyə nəzarətinin nəzəri əsasları ilə bağlı bir neçə fikirlər mövcuddur. Bu fikirlərdən bəzilərini nəzərdən keçirəcəyik. Aşağıda göstərilmiş nəzəriyyələr arasında müxtəlif fərqli fikirləri açıq şəkildə görmək mümkündür.

L.N.Ovsyannikov maliyyə nəzarətini xarakterizə edərək belə bir fikri irəli sürür: “Dövlətin maliyyə nəzarəti” - dövlətin və vətəndaşların maliyyə maraqlarının qanunvericilik vasitəsilə və inzibati yollarla müdafiə etmə hüququnun dövlət tərəfindən həyata keçirilməsidir” (Овсянников Л.Н., 2010).

İ.A.Belobjetskinin maliyyə nəzarəti haqda fikirlərində o maliyyə nəzarətini istehsalın səmərəliliyinin artırılması və dövlət büdcəsinin gəlirliliyinin artırılması üçün təsərrüfat daxilində olan ehtiyatlarını aşkarlamaq üçün istifadə edilən nəzarət olaraq vurğulayır.

V.D. Lariçev hesab edir ki, dövlətin maliyyə nəzarətinin əsas məqsədi öz əksini maliyyə resurslarının yoxlanılmasında, onlara qənaət etmə prosesinin düzgün şəkildə həyata keçirilməsində, qanunvericilik prinsiplərinə ilkin mərhələlərdə düzgün qaydada riayət edilməsində tapır.

Bu nəzarət məsul şəxslərin tutulmasına, zərər çəkmiş insanların və ya firmaların kompensasiya almasına, düzgün tədbirlərin qəbul edilməsinə, düzgün maliyyə siyasətinin formalaşmasına, dövlət iqtisadiyyatının səmərəli şəkildə fəaliyyət sərgiləməsinə köməklik edir və buna oxşar hadisələrin əmələ gəlməsinin qarşısını effektiv şəkildə alır (Ларичев В.Д., 2010: s.19).

E.Y. Qraçov isə Belobjetskidən fərqli olaraq maliyyə nəzarətini hüquq normaları ilə tənzimlənmiş dövlət, bələdiyyə, təşkilatların, ictimai orqanların həyata keçirdiyi maliyyə əməliyyatlarının vaxtında yerinə yetirilməsinə, maliyyə planlaşdırmalarının yoxlanmasına və gəlirlərin tam formada pul fondlarına daxil

olunmasına və onlardan istifadənin səmərəliliyin artırılmasına yönəldilmiş bir proses olaraq adlandırmışdır.

E.A.Voznesenskinin zənnincə dövlətin maliyyə nəzarətinin əsas məqsədi maliyyə resurslarının mikro və makrodərəcələrdə idarə edilməsi haqqında məlumat toplusunun əldə edilməsindən, qanunvericilik aktlarının pozulma hallarının aşkar edilməsindən, planlaşdırılan maliyyə layihələrinin həyata keçirilməsinə dair adekvat qərarların qəbul edilməsindən ibarətdir (Вознесенский Э.А., 2013, s.27).

U.Y.Danilevskiyə görə maliyyə nəzarəti iqtisadiyyatın idarə olunmasının əhəmiyyətli funksiyalarında biri və ayrılmaz hissəsi olmaqla maliyyə-kredit və istehsal göstəricilərini əhatə edir.

Y. M. Utkin öz kitabında maliyyə nəzarətini belə xarakterizə edirdi: onun fikrincə maliyyə nəzarəti dövlət nəzarət orqanlarının fəaliyyəti dövlət tərəfindən müəyyən olunmuş qanunlar vasitəsilə idarə edilməsinə, büdcə vəsaitlərinin düzgün və məqsədə uyğun bölüşdürülməsinə, dövlət vəsaitlərinin qənaətli və səmərəli şəkildə istifadə olunmasına yönəldilməlidir.

Cədvəl 1 : Maliyyə nəzarəti haqda müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən izahı

Müəllif	Əsər	Nəticə
L.N.Ovsiyannikov	Maliyyə. – 2001. – №12. – s.56-57	Maliyyə nəzarəti dövlətin və vətəndaşların maliyyə vəsaitlərini
İ.A.Belobjetski	M/D	Dövlət büdcəsinin gəlirliliyini artırmaq üçün təsərrüfat daxili ehtiyatların aşkarlanması üçün istifadə edilən nəzarət sistemidir.
V.D. Lariçev	Ларичев В.Д., 2010, s.19	Maliyyə nəzarəti maliyyə resurslarının yoxlanılmasında və onların qənaətlə istifadə edilməsindən ibarətdir.
E.Y. Qraçov	Maliyyə hüququ kitabı	maliyyə planlaşdırmalarının yoxlanmasına və gəlirlərin tam formada pul fondlarına daxil olunmasına və onlardan istifadənin səmərəliliyinin artırılmasına yönəldilmiş bir proses olaraq adlandırmışdır
E.A.Voznesenski	(Вознесенский Э.А., 2013, s.27)	qanunvericilik aktlarının pozulma hallarının aşkar edilməsindən, planlaşdırılan maliyyə layihələrinin həyata keçirilməsinə dair adekvat qərarların qəbul edilməsindən ibarətdir
U.Y.Danilevski	M/D	Maliyyə nəzarəti maliyyə-kredit və istehsal göstəricilərini əhatə edir
Y. M. Utkin	M/D	Maliyyə nəzarəti büdcə vəsaitlərinin düzgün və məqsədə uyğun bölüşdürülməsinə, dövlət vəsaitlərinin qənaətli və səmərəli şəkildə istifadə olunmasına yönəldilməlidir.

Mənbə : Müəllifin hesablamaları

Beləliklə, dövlətin maliyyə nəzarətinə aid olan bütün fikirlər bir neçə mənfi cəhətləri də özündə əks etdirir. Bu fikirlərdən bəziləri dövlətin maliyyə nəzarətinin bir çox üsürlərini özündə cəmləşdirir, bəziləri isə daha geniş mahiyyətə malik olaraq onların bütün siyahısını əks etdirir. Dövlətin maliyyə nəzarətinin ümumi bir anlayışı tamamilə formalaşmadığına görə alimlərin hal – hazırkı rəylər toplusunu nəzərə alaraq dövlətin maliyyə nəzarəti anlayışına dair yeni fikir irəli sürmək olar.

Dövlətin maliyyə nəzarəti dövlətin büdcə sisteminin tam səmərəli, effektiv, optimal bir şəkildə istifadə edilməsini, qanunvericilik aktlarının pozulması halında məsul şəxslərin cəzalandırılmasını, maliyyə vəsaitlərinə dair məlumat toplusunun açıq olmasını nəzərdə tutur. Ən əsası isə maliyyə nəzarətini praktikada tətbiq edən zaman bəzi çətinliklər ortaya çıxır. Buna görə də maliyyə nəzarəti hamı tərəfindən qəbul edilən vahid bir fikir olaraq normatik aktlarla tənzimlənməli və maliyyə fəaliyyətini daha da effektiv şəkildə təmin edilməsini stimullaşdırmalıdır.

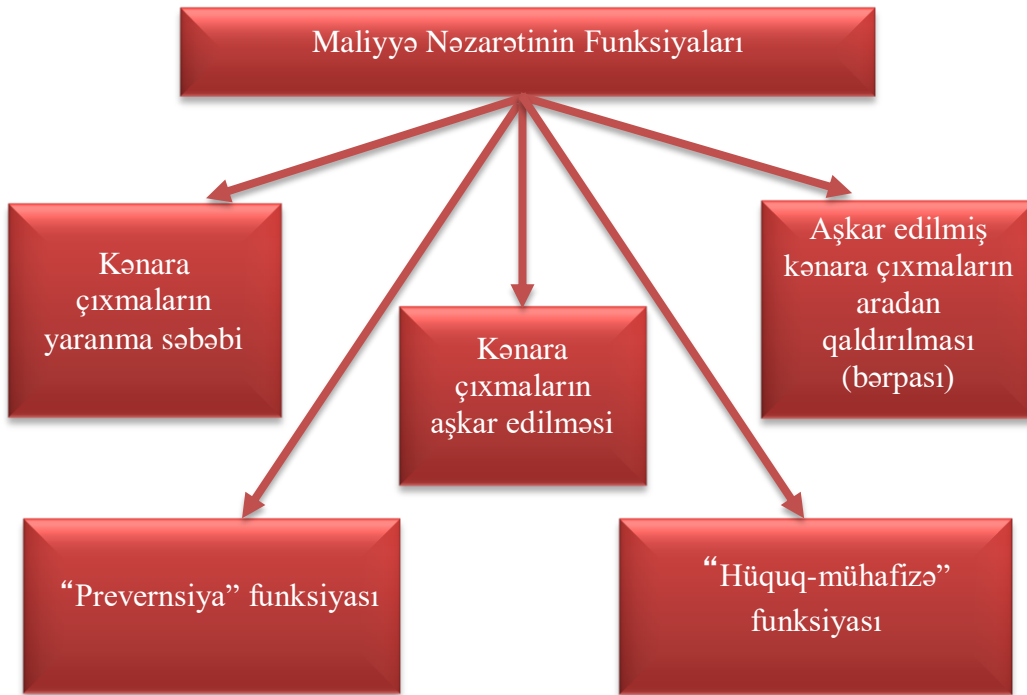
Dövlətin maliyyə nəzarətinin nəzəri-metodoloji əsasları iqtisadi ədəbiyyatda hələ də müzakirə edilir. Amma bəzi problemlərin həll olunmamasının əsas səbəbini dövlətin maliyyə nəzarətinin metodoji və nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış fikirlərin olmamasında axtarmaq lazımdır. Məhz buna görə də bu problem indiyə kimi aktual olaraq qalır.

Retrospektiv analiz belə bir qərara gəlməyə imkan yaradır ki, dövlətin maliyyə nəzarəti son 10 il ərzində müəyyən dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Belə ki əgər sovet vaxtının iqtisadçıları maliyyə nəzarətini və dövlətin maliyyə nəzarətini bir anlayış kimi nəzərdən keçirirdilərsə, hal-hazırda maliyyə nəzarətini bazar iqtisadiyyatına keçiddən sonra dövlət və dövlətdənkənar maliyyə nəzarəti olaraq nəzərdən keçirirlər. (Мельник М. В., Пантелеев А. С....., 2009).

Bütün fikirlərdən belə qənaətə gəlmək olarki, dövlətin maliyyə nəzarəti təkcə maliyyə sənədləşdirilməsinin yoxlanılmasını deyil, həmçinin maliyyə və iqtisadi proseslərin idarə edilməsi üçün nəzərdə tutulan bir vasitədir.

Maliyyə nəzarətinin əsas funksiyalarının mahiyyəti onun qarşısına qoyulan tapşırıqlardan və məqsədlərdən irəli gəlir. Maliyyə nəzarətinin funksiyaları aşağıda göstərilən sxemdəki kimi təsnifləşdirilmişdir:

Sxem 1. Maliyyə nəzarətinin funksiyaları

Mənbə: <http://www.elibrary.az>

- Pozuntuların aşkar edilməsi deyiləndə dövlət büdcəsinin gəlir və xərc hissəsinin formalaşmasında baş verən qanun pozuntularının təyin edilmə prosesi başa düşülür. Bu prosesi təkcə dövlət büdcəsinə yox, həmçinin fərdi sahibkarların fəaliyyət sxeminə şamildir;
- Pozuntuların yaranma səbəbi. Bu funksiya həm pozuntuların yaranma səbəblərini dəqiqliklə araşdırılmasını, həm də məsul şəxslərin cəzalandırılmasını nəzərdə tutur;
- Korrelasiya funksiyası. Bu funksiyanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, aşkar edilmiş pozuntuların aradan qaldırılması üçün təkliflər irəli sürülsün;
- “Prevensiya” funksiyası. Bu funksiya pozuntuların aşkar edilməsini, tədricən aradan qaldırılmasını və buna oxşar hadisələrin gələcəkdə daha bir dəfə baş verməməsini nəzərdə tutur;

- Hüquq mühafizəsi funksiyası. Bu funksiya maliyyə məcəlləsində yaranan pozuntuları aradan qaldırılmasının və günahkar şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsinin qanunauyğunluğunu təmin edən bir vasitədir.

1.1. Maliyyə nəzarətinin təşkil xüsusiyyətləri və metodları

Maliyyə nəzarəti alimlər tərəfindən nəzərdən keçirilməsinə və bir çox elmi işlərin yazılmasına baxmayaraq, iqtisadi ədəbiyyatda hələ indiyə kimi dəqiq şəkildə izah edilmiş tərifə malik deyil. Məsələn, M.V. Melnik maliyyə nəzarətinə yoxlamaları, tədqiqatları, analizi və nəzarətləri aid edir (Мельник М. В., Пантелеев А. С....., 2009).

Maliyyə nəzarəti həyata keçirilən zaman bir neçə metoddan istifadə edilir. Bunlara xüsusi metodlar, müayinə, təftiş, yoxlama və müşahidə (monitorinq), nəzarət və.s kimi metodlar aid edilir. Xüsusi metodlar özü də iki yerə bölünür :

- faktiki metodlar nəzarəti;
- sənədli metodlar nəzarəti

Faktiki metodlar nəzarəti inventarizasiya edilməsindən, kontrol ölçülmədən, kontrol alışdan, laborator tədqiqatlarından və nəzarət obyektlərinin təhlil edilməsi ilə birbaşa əlaqəli olan bütün prosedurlardan ibarətdir. Sənədli metodlar nəzarəti formal yoxlama prosedurların sənədlərə əsasən keçirilməsini nəzərdə tutur. Bu halda bütün rekvizitlərin olub - olmaması, düzgün formada doldurulub – doldurulmaması təyin edilir.

Sənədli nəzarət metodlarına həmçinin iqtisadi analizi, hesablamanı, məntiqi yoxlamayı aid etmək olar. Amma bu metodları ayrı bir qrupa – analitik nəzarət metodlarına aid etmək lazımdır (Xankişiyev B.A., 2012: s. 92).

Beləliklə, maliyyə nəzarətinin metodlar toplusuna analitik nəzarət metodunu da aid etmək olar:

- faktiki nəzarət metodları;

- sənədli nəzarət metodları;
- analitik nəzarət metodları.

Yoxlama – Yoxlama maliyyə nəzarət metodunun ən mürəkkəbi hesab edilir. Yoxlama proseduru iqtisadi subyektin təsərrüfat və maliyyə sisteminin qanunvericiliyə və effektivlik göstəricilərinə uyğun fəaliyyət sistemini nəzərdə tutur. Yoxlama tam və ya natamam, kompleks və tematik, plan və ya plandankənar, sənəd və faktiki ola bilər. Yoxlama prosedurları idarəçilik subyektləri tərəfindən həyata keçirilir.

Müayinə - Gələcəkdə yoxlamaların uyğun olub olmadığını ölçmək üçün hər hansısa bir məsələ üzrə məlumatların toplanması və təhlilini nəzərdə tutur.

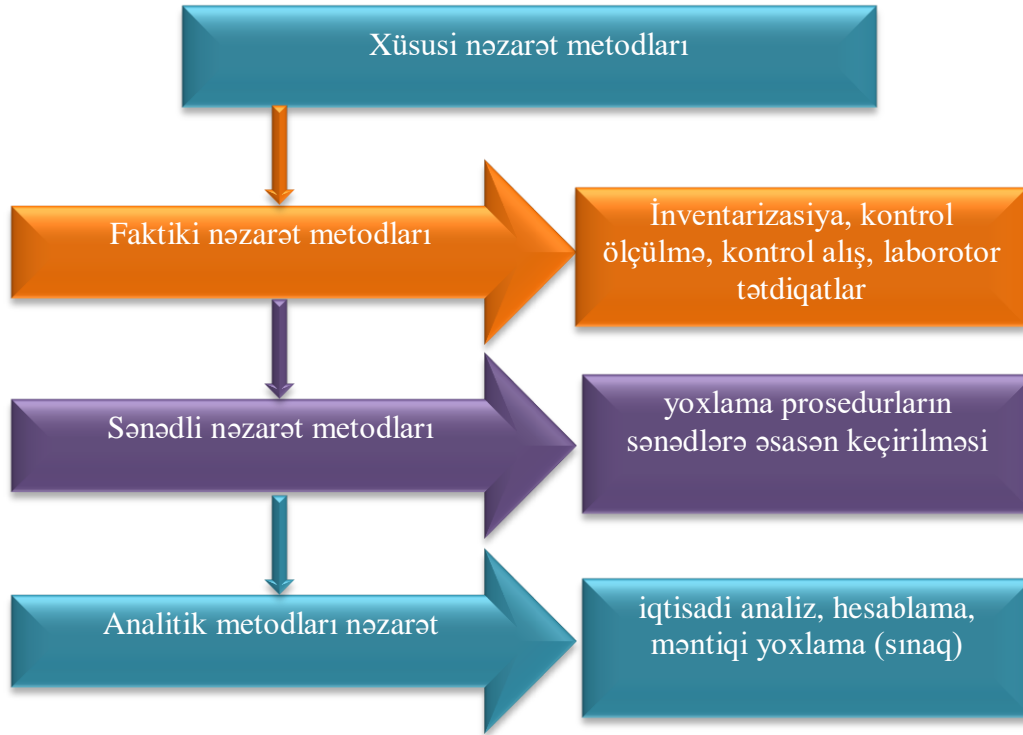
Təftiş – Məcburi nəzarət fəaliyyət sistemi olub vəzifəli şəxslərin fəaliyyətlərinin düzgünlüyünün və səmərəliliyinin müəyyən edilmiş sənədlər və fiziki yoxlamalar vasitəsilə həyata keçirilir. Həmçinin yoxlama metodundan fərqli olaraq lazım olan bütün sənədlər yoxlandığı üçün yoxlanılan təşkilatın fəaliyyəti haqda daha düzgün məlumat verir.

Müşahidə - Müşahidə termini öz sistemində şirkətlərin maliyyə vəziyyətinin və firmalar tərəfindən verilmiş ssudaların maliyyə - kredit təşkilatları tərəfindən müntəzəm sürətdə nəzarətini cəmləşdirir. Ssudaların müntəzəm şəkildə nəzarəti adətən kredit şərtlərinin sərtləşməsi və bəzi hallarda ssudanın tez bir zamanda qaytılmasını ilə nəticələnir.

Analiz şirkətin maliyyə vəziyyətinin yoxlanılmasına və maliyyə fəaliyyətinin kəmiyyətinə dair ixtisaslanan bir prosedurdur. Şirkətin gələcək inkişaf strategiyaları və idarəçiliyə aid qərarlar məhz bu analizin nəticələrinə əsasən həyata keçiriləcək. Müşahidə proseduru idarəçilik subyektləri tərəfindən bu və ya digər fəaliyyət növünün həyata keçirilməsinə dair xüsusi lisenziyaya malik olan iqtisadi subyektlərin üzərində aparılır. Qaydalara riayət etməmək əvvəlcə şirkətin bankrotlaşmasına, sonra isə lisenziyanın geri qaytarılmasına səbəb olur (Hüseynov Ə.M., 2010: s. 216).

Yoxlama və təftiş metodu zamanı konkret hər hansısa bir sahə olaraq yoxlanılır. Maliyyə nəzarəti həyata keçirildikdən sonra aktla rəsmiləşdirilir, maliyyə pozuntuları aşkar edilir və pozuntulara qarşı müəyyən edilmiş tədbirlər həyata keçirilir.

Sxem 2: Maliyyə nəzarətinin metodları

Mənbə: <http://www.elibrary.az>

1.2. İqtisadiyyatın idarə olunmasında maliyyə nəzarətinin rolu

Azərbaycan Respublikasının yeni iqtisadi platformaya keçərək öz istehsalat gücünü təkmilləşdirilməsi nəticəsində maliyyə nəzarətinin ölkədəki əhəmiyyəti mühüm dərəcədə artmışdır. Ölkə resurslarının səmərəli şəkildə istifadə edilməsi üçün maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsinə görə cavabdeh olan orqanların vəzifələri dəqiqliklə təyin edilmişdir (Bağirov D.A., 2011: s. 384).

Maliyyə nəzarəti deyiləndə dövlətin maliyyə fəaliyyətinin qanunauyğunluğunu təmin edən üsul başa düşülür.

Maliyyə nəzarəti öz sistemində aşağıda göstərilən prosesləri cəmləşdirir:

- Dövlət büdcəsinin tətbiq edilməsinə dair nəzarət;

- Büdcədən kənar fondlara dair nəzarət;
- Ölkənin daxili və xarici borcuna dair nəzarət;
- Dövlət ehtiyatlarına dair nəzarət.

Maliyyə nəzarətinin mahiyyəti ölkənin, onun vətəndaşların maliyyə vəziyyətinin sabitləşməsindən, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərin maliyyə maraqlarının müdafiə edilməsindən, maliyyə nəzarətinin effektiv şəkildə həyata keçirilməsindən, dövlətin maliyyə və kredit siyasətinin dəstəklənməsindən ibarətdir. Maliyyə nəzarətinin mahiyyəti onun qarşısına qoyulan tapşırıqlardan irəli gəlir. Maliyyə nəzarətinin əsas məqsədləri aşağıda göstərilən bəndlərdə qeyd edilib:

- Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərin dövlətin normativ aktlarına uyğun şəkildə olan fəaliyyətinin yoxlanılması;
- Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərin təsdiq edilmiş qərarlarının yoxlanılması;
- Maliyyə vəsaitlərinin tətbiq edilməsində pozuntuların aşkar edilməsi, onların yaranma səbəblərinin təhlil edilməsi və gələcəkdə aradan qaldırılması;
- Maliyyə vəsaitlərinin qənaət edilməsinə və onların müxtəlif sahələrdə tətbiq edilməsinin effektivliyinə həsr edilən elmi araşdırmalar;
- Nəzarət altında olan sahibkarlıqla məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslərin fəaliyyət sxeminin və istehsal sahəsinin daha effektiv və irihəcmli olmasına dair köməklik göstərmək;

Dövlət tərəfindən iqtisadi proseslərə dair nəzarət hər bir idarə sisteminin mühüm tərkib hissəsidir. Bu nəzarət maliyyə vəsaitlərinin nəzarət funksiyasını (maliyyə vəsaitlərinin subyektiv şəkildə təşkil edilməsi anında əmələ gələ bilən xoşagəlməz nəticələr) izah edir. Dövlət öz vətəndaşlarının maraqlarını cəlb etmək məqsədilə həmin prosesin kəskin sürətlə artmasının qarşısını alır. Maliyyə funksiyası praktiki məsələlərdə maliyyə nəzarətinə oxşar tərzdə həyata keçirilir (Xankişiyev B.A., 2012: s. 92).

Maliyyə nəzarəti bir tərəfdən maliyyə resurslarının son mərhələsi kimi, digər tərəfdən isə maliyyə resurslarının nəzarət sisteminin zəruri şərti kimi çıxış

edir. Maliyyə vəsaitlərinin nəzarət funksiyası maliyyə vəsaitlərinin özünə xas olan daha bir xüsusiyyətidir. Maliyyə funksiyasının mahiyyəti müvafiq orqanların fəaliyyət sistemini əhatə edir. Maliyyə funksiyasının mahiyyətində və ya fəaliyyət sistemində bir neçə prinsip qərarlaşıb. Bu prinsiplər dövlətin maliyyə nəzarətinin ümumi toplusunu təşkil edir: (Овсянников Л.Н., 2010).

- **Müstəqillik prinsipi:** Maliyyə nəzarətini həyata keçirən bütün orqanlar maliyyə vəziyyətini yoxladıqları bütün fiziki və ya hüquqi şəxslərdən hər bir cəhətdən müstəqil olmalıdır. Bu orqanların müstəqilliyi qanunvericilik tərəfindən təsdiq edilib. Nəzarətedici orqanların müstəqilliyi onların fəaliyyət predmetinin, həyata keçirilən nəzarət sisteminin metodlar toplusunun, maliyyə hesabatlarının forma və mahiyyətinin seçim imkanından irəli gəlir;

- **Açıq olma (hamıya məlum olma) prinsipi:** bu prinsip onu nəzərdə tutur ki, maliyyə yoxlamalarının nəticələri açıq şəkildə elan edilməlidir və hamı üçün əlçatan olmalıdır. Açıq olma (hamıya məlum olma) prinsipini aşağıda göstərilən üsullarla əldə etmək olar:

- Müvafiq orqanlar tərəfindən hazırlanmış hesabatları yuxarı orqanlara təhvil vermək;

- Hazırlanmış hesabatların və həyata keçirilmiş yoxlamaların nəticələrini elan və ya dərc etmək.

- **Qanunauyğunluq prinsipi:** Bu prinsipin mahiyyəti nəzarətedici orqanların dövlət tərəfindən təsis edilmiş qanunlara, müəyyən standartlara, hüquqi aktlara, qanunvericiliyə və sahibkarlıq edən şəxslərə qarşı qanun pozuntularından sui-istifadə baş verməsin deyə təqdim edilən tələblərdən ibarətdir;

- **Obyektivlik prinsipi:** maliyyə nəzarətinin orqanları tərəfindən təqdim edilən maliyyə hesabatları hərislikdən və tamahkarlıqdan uzaq durmalı, maksimal dərəcədə obyektiv olmalıdır. Hazırlanmış nəticələr hər bir cəhətdən obyektiv olmalı və reallığı əks etdirən məlumatlara malik olmalıdır;

- **Məsuliyyət prinsipi:** bu prinsipi üç aspekt çərçivəsində nəzərdən keçirmək olar:

- Nəzarətedici şəxslərin məsuliyyəti ondan ibarətdir ki, nəzarət prosesinə birbaşa başçılıq edən şəxs öz vəzifəsindən sui-istifadə etdiyinə və ya proses zamanı qanun pozuntularına yol verdiyinə görə müvafiq inzibati, intizami və ya iqtisadi məsuliyyətə cəlb edilməlidir;

- Nəzarət altında olan şəxslərin funksiyası proses zamanı pozuntulara və ya vəzifədən sui-istifadəyə yol verən şəxslərin üzə çıxardılmasından və məsuliyyətə cəlb edilməsindən ibarətdir. bəza Bu növ pozuntular zamanı ancaq edilmiş cinayətdən asılıdır;

- Üçüncü şəxslərin (dövlət orqanlarının) məsuliyyəti. Onlar maliyyə nəzarətinin orqanları tərəfindən verilmiş göstərişlərə əsasən qərar qəbul etmək imkanına malikdirlər və öz vəzifələrini düzgün şəkildə yerinə yetirmədiklərinə görə məsuliyyətə cəlb oluna bilərlər.

- **Tarazlıq prinsipi:** bu prinsip nəzarət orqanlarına verilmiş göstərişlərlə birlikdə onların həyata keçirilməsi üçün maddi vəsaitin verilməsini də nəzərdə tutur. Bu o deməkdir ki, nəzarətedici orqanın vəzifə həcmi açıq-aydın şəkildə təyin edilməlidir;

Obyektlərin fəaliyyətinin maliyyə göstəriciləri maliyyə nəzarətinin obyektləri kimi çıxış edir, amma nəzərə alaraq ki, onlar formalaşma, bölüşdürmə, paylaşdırma proseslərini reqlamentə uyğun təşkil edir, o zaman istehsal və təsərrüfat prosesləri təməmilə maliyyə nəzarətinin obyektinə çevrilir.

Dövlət maliyyə, kredit siyasətinin kursunu nəzarət altında saxlayır. Dövlətin maliyyə nəzarətinin əsas məqsədi cəmiyyətin iqtisadi və sosioloji vəziyyətinin dəqiq analizindən ibarətdir. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən maliyyə nəzarəti dövlət qarşısında olan maliyyə iltizamlarına (vergi, digər ödənişlər) riayət edilməsini, maliyyə resurslarının qanuna uyğun şəkildə istifadə edilməsini nəzarət altında saxlayır.

Əgər adı çəkilən fiziki və hüquqi şəxslərin fəaliyyəti qanunun bəzi aktlarını pozarsa, o zaman həmin şəxslərin ünvanında cinayət işi acılmalı və ya yetirdiyi zərərə müvafiq cərimə ödənilməlidir.

Maliyyə nəzarəti əmtəə-pul münasibətlərinin hökmranlığı hiss edilən hər bir cəmiyyətdə obyektiv olaraq zəruri bir proses sayılır. Effektiv maliyyə nəzarəti stabil iqtisadiyyatın, ölkənin iqtisadi sisteminin müntəzəm, addımbaddım inkişafının, vətəndaşların rifahlıq dərəcəsinin və ölkənin pul siyasətinin düzgün şəkildə fəaliyyət göstərməsinin zəmanətvericisi kimi çıxış edir.

Nəzərə alaraq ki, bazar iqtisadiyyatı sahibkarlıq fəaliyyətinin effektiv inkişafını ilkin plana çəkir, o zaman maliyyə nəzarətinin əldə edilməsinin mahiyyəti bu vəziyyətdə daha da kəskinləşir. Məhz buna görə maliyyə resurslarının formalaşması, qorunulması, rasional şəkildə istifadə edilməsi bütün ölkələrin iqtisadiyyatlarında tədricən daha mühüm rol kəsb etməkdədir. Nəzarət prosesinin təşkil edilməsi maliyyə və təsərrüfat idarəçiliyin keyfiyyətinin artırılmasına dair xüsusi addım atmış olur.

Maliyyə nəzarətinin ölkənin iqtisadi sistemində mövcud olması obyektivlik anlayışının nöqtəyi-nəzərindən onunla izah edilir ki, onun təməlini nəzarət funksiyası təşkil edir (Колпина Л.Г, Кравцова Г.И, Тарасевич В.Л., 2005).

Bu funksiya maliyyə nəzarətinin obyektiv əsasını təşkil edir. Maliyyə nəzarətinin ən vacib vəzifəsi dövlətin maliyyə resurslarının sərf edilməsi haqqında doğru informasiyanı dövlət orqanlarına təqdim etməkdən ibarətdir. Bu növ tədbirlər büdcədən pul yeyintilərini, fırıldaq maxinasiyalarını istisna edir. Maliyyə nəzarətinin mahiyyət filofosiyasının düzgün tərzdə başa düşülməsi mühüm amillərdən biri hesab edilir. Maliyyə vəsaitləri ancaq düzgün səviyyədə təşkil edilməsindən və idarə olunmasından sonra iqtisadiyyatın doğru səmtlərdə effektiv şəkildə tətbiq edilə bilər. Maliyyə intizamının möhkəmlənməsi effektiv maliyyə nəzarəti olmadan mümkün deyil. Maliyyə nəzarəti özünə məxsus olan xüsusi mahiyyətini məhz iqtisadiyyatın hökmran olan mühitdə əldə edə bilər.

Nəzərə alaraq ki, maliyyə resurslarına bölüşdürücü funksiyaadan başqa nəzarətedici funksiya da şamildir, dövlət bu funksiyanın sayəsində öz məqsədlərinin, yəni maliyyə vəsaitlərinin bölüşdürülməsini həyata keçirir. Maliyyə nəzarətinin nəzarətedici funksiyası bazar iqtisadiyyatının hal-hazırkı vəziyyətində dövlət idarəçiliyində aparıcı rollara yiyələnir.

Maliyyə resurslarının cərəyanı maliyyə vəsaitlərinin nəzarətedici funksiyasının təməlini təşkil edir. Maliyyə vəsaitləri cəmiyyətin ictimai məhsulun paylaşdırılma, bölüşdürülmə və istehsal prosesləri üzərində yaradılmış nəzarət mexanizmidir. Maliyyə vəsaitlərinin nəzarətedici funksiyası cəmiyyətin maliyyə vəsaitlərinin paylaşdırılması haqqında məlumatın vaxtı – vaxtında verilməsini, sahibkarlıq edən fiziki və ya hüquqi şəxsin balansına keçirilməsini və maliyyə resurslarının effektiv və stabil inkişafını nəzərdə tutur.

Dövlətin maliyyə nəzarəti ilkin növbədə ölkənin maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsinə, onu maliyyə baxımından sabitləşməsinə dair yönəldilib. Maliyyə intizamının tələbləri bütün şirkətlərə, firmalara, müəssisələrə, vətəndaşlar cəmiyyətinə və hətta yeri idarəçiliyin dövlət orqanlarına aiddir. Maliyyə nəzarəti iki aspekt baxımından nəzərdən keçirilir (Ələkbərov Ə.Ə., 2007: s. 449).

- Nəzarətedici orqanların maliyyə qanunvericiliyinə riayət edilməsinə dair qurduğu nəzarət sistemi;
- Maliyyə və pul axınlarının makro və mirkodərəcələrdə idarə olunmasına və gələcək illərdə effektiv şəkildə tətbiq edilməsinə dair qurulan nəzarət sistemi.

Dövlətin maliyyə nəzarəti ümumdövlət və idarə nəzarəti formasında həyata keçirilir. Ümumdövlət maliyyə nəzarəti sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hər bir fiziki və ya hüquqi şəxsə şamil edilə bilər. Həmin prosedur dövlət orqanları və xüsusi dövlət büroları tərəfindən həyata keçirilir.

İdarə (müəssisə) nəzarəti deyiləndə nazirliklərin ayrı-ayrı icra orqanları nəzərdə tutulur. Bu obyektlər tabeçilikdə olan müəssisələri və firmaları təşkil edir. Nəzərə alaraq ki, adıçəkilən nəzarət ayrı idarənin daxilində keçirilir, onu idarədaxili nəzarət kimi qələmə verirlər.

Maliyyə nəzarəti öz mahiyyətinə görə aşağıda göstərilən növlərə bölünür:

- büdcə nəzarəti;
- bank nəzarəti;
- vergi nəzarəti;
- sığorta fəaliyyətinin üzərində qurulan nəzarət.

Büdcə nəzarətinin obyektı maliyyə resursların əmələ gəlməsi və istifadə edilməsi prosedurudur. Qanunvericiliyə əsasən, büdcə nəzarətini hesablama palatası həyata keçirir. Maliyyə nazirliyinin bütün şöbələri büdcə nəzarətini tənzim edir.

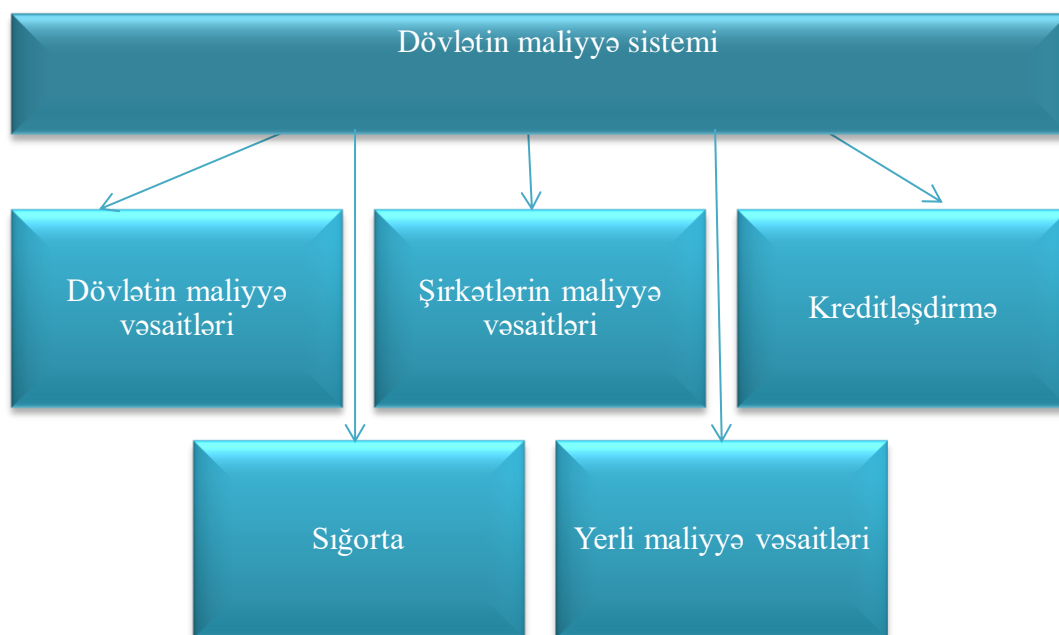
Bank nəzarəti xüsusi növ maliyyə nəzarətidir. Bu nəzarət növü vətəndaşların maliyyə vəziyyətinin və bankın stabil fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına dair nəzərdə tutulub. Maliyyə nəzarətinin bu növü banklar tərəfindən kreditləmə, maliyyələşdirmə əməliyyatları zamanı həyata keçirilir. Nəzarətin bu növü Milli Bank tərəfindən keçirilir. Maliyyə nəzarətinin effektiv iş rejimi maliyyə resurslarının dövlət balansına effektiv axınını təmin edir və dövlət vəzifələrinin səmərəli şəkildə əhəmiyyət kəsb etməsinə dair xüsusi şərait yaradır.

Maliyyə nəzarəti Azərbaycan Respublikasında Maliyyə Nazirliyinin xüsusi maliyyə orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Sığorta fəaliyyəti üçün nəzərdə tutulan maliyyə nəzarəti sığorta Departamenti tərəfindən həyata keçirilir. Bu nəzarət növünü dövlət və dövlətdənkənar nəzarət növünə bölürlər. Maliyyə nəzarəti həyata keçirilmə formasına görə aşağıda göstərilən növlərə bölünür:

- İlkın nəzarət növü;
- Cari nəzarət növü;
- Son nəzarət növü.

Sxem 3: Dövlətin maliyyə sistemi

Mənbə : <http://hozir.org>

Dövlətin maliyyə vəsaitlərinə - Büdcə sistemi, dövlət və dövlətdənkənar fondlar və dövlət krediti daxildir.

Şirkətlərin maliyyə vəsaitlərinə - Kommersiya olmayan şirkətlərin maliyyə vəsaitləri və Kommersiya şirkətlərin maliyyə vəsaitləri

Sığortaya – Şəxsi, mülki və digər növlər

Yerli maliyyə vəsaitlərinə isə Yerli büdcə və Yerli büdcədənkənar fondlar aiddir.

II FƏSİL. MÜASİR ŞƏRAİTDƏ İQTİSADİYYATIN DÖVLƏT SEKTORUNUN İDARƏ OLUNMASI SİSTEMİNDƏ MALİYYƏ NƏZARƏTİNİN ROLUNUN TƏDQIQI

2.1. İqtisadiyyatın dövlət sektorunun idarə olunması sistemində maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanların rolu

Maliyyə nəzarəti dövlətin maliyyə resurslarını səmərəli şəkildə istifadəsinə yönəldilmiş, resurslar üzərində düzgün inzibati fəaliyyətlə bağlı olub, dövlət idarəetmə qərarlarında mühüm rol oynayır. Maliyyə nəzarəti dövlət vəsaitlərinin vaxtında və tam həcmdə dövlət büdcəsinə daxil olması üçün əhəmiyyətli faktor hesab edilir. Maliyyə nəzarəti maliyyə vəsaitləri üçün fondların formalaşmasında və xərclərin səmərəli şəkildə qiymətləndirilməsini özündə əks etdirir.

Maliyyə nəzarətinin əsas rolu maliyyə vəsaitləri üzərində intizamın gücləndirilməsindən, dövlət gəlirlərinin vaxtında toplanılmasından, maliyyə vəsaitlərinin idarə olunmasının və istifadəsinin qanunauyğunluluğunun yoxlanılmasından, hər hansısa kənarlaşma varsa aşkar edilməsi və qanunvericiliyə uyğun tədbirlərin görülməsindən ibarətdir.

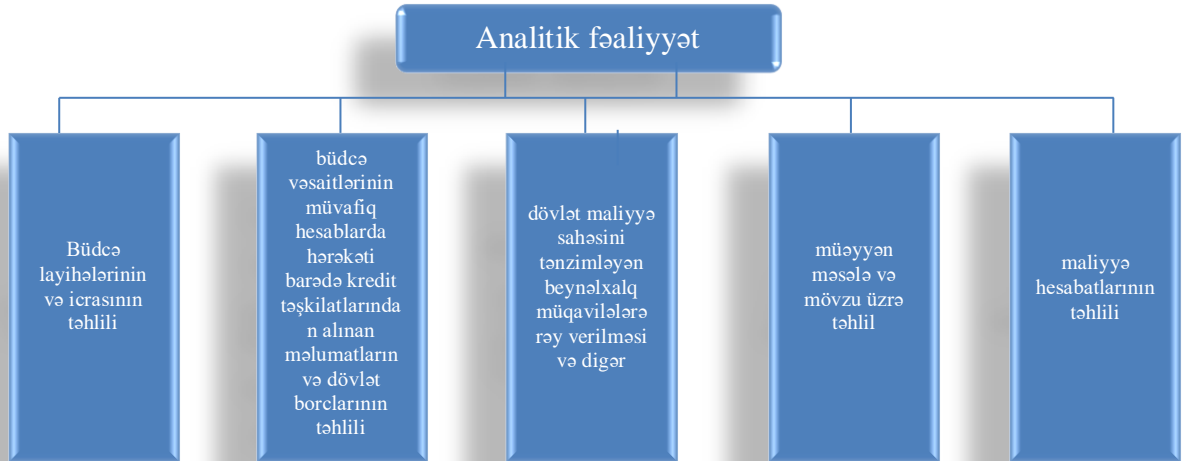
Maliyyə nəzarəti Azərbaycan Respublikasında aşağıda göstərilən dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir:

- Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası;
- Azərbaycan Respublikasının Prezident Aparatının Dövlət Nəzarət Orqanı;
- Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi;
- Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi;
- Azərbaycan Respublikasının Gömrük Komitəsi;
- Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı;

Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası – Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və “Audit haqqında qanuna” əsasən yaradılmışdır. Hesablama Palatasının fəaliyyəti Parlament tərəfindən qəbul edilmiş “Auditor palatası haqqında” maddəyə əsasən həyata keçirilir. ARHP müstəqil maliyyə təşkilatıdır və heç bir dövlət və ya

icra orqanlarına tabe deyil. Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası maliyyə nəzarəti orqanlarının arasında ən çox əhəmiyyətə malik olan orqanlardan biridir. Hesablama Palatası hesabatları Milli Məclisə təhvil verir və dövlətin maliyyə - büdcə nəzarətinin orqanı sayılır.

Sxem 4: Hesablama Palatasının analitik fəaliyyəti

Mənbə: www.sai.gov.az

Kənar maliyyə nəzarətini həyata keçirən tək orqan olaraq həm “Büdcə Sistemi haqda Qanun”, həm də “Hesablama Palatasının Daxili Nizamnaməsi”-nin qanunvericiliyinə əsasən maliyyə nəzarəti tədbirlərini həyata keçirir. Palata büdcədənkənar dövlət fondlarına, dövlət və qeyri-dövlət sektorunda gəlirlərin və xərclərin planlaşdırılması və maliyyələşdirilməsi üzrə səmərəliliyin təmin edilməsi məqsədilə nəzarəti həyata keçirir. Həmçinin qanunvericiliyə riayət olunub-olunmaması və daxili nəzarətin təşkilini araşdırır. Dövlət proqramlarının icra edilməsi barədə olan məsələlərə nəzarət etmək də Palatanın səlahiyyətlərindəndir. Belə ki, hər il Palata MM-ə 3 sənəd təqdim edir, bir sonrakı ilin büdcəsi və icmal büdcəsi haqda Qanun layihələrinə, icmal büdcəsinin və dövlət büdcəsinin icrası haqda Qanun layihələrinə rəy bildirir və Milli Məclisə öz illik fəaliyyəti haqda hesabat təqdim edir. Maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanlarının rolunu təhlil edərkən onu da vurğulamaq lazımdır ki, son illər maliyyə vəsaitlərinin dinamikası, həyata keçirilən kompleks layihələrin nəticəsi olaraq Hesablama Palatası və digər nəzarət orqanlarının rolu dövlət idarəçilik sistemində əhəmiyyəti daha da artmışdır. Hər il Palata tərəfindən maliyyə-büdcə nəzarəti tədbirlərinin sayının artması onun

keyfiyyətini daha da yüksəltmişdir. Nəzarət tədbirləri keçirilən zaman yalnız büdcə vəsaitlərindəki artıq ödənilmiş məbləğlər bərpa edilmir. Həmçinin nəzərdə tutulmuş məbləğdən az yerinə yetirilərsə və ya keyfiyyətsiz olduğu aşkar edilərsə həyata keçirilən işlər yenidən görülür və əgər hansısa qanun pozuntuları və ya vəzifədən sui-istifadə halları görülərsə, əldə edilmiş materialları müvafiq orqanlara verilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, Palatanın həyata keçirdiyi tədbirlər sayəsində böyük məbləğdə və səmərəsiz xərclərin qarşısı alınmışdır. Palata büdcə sistemindəki nəzarət tədbirləri ilə yanaşı korrupsiya hallarının da aşkar edilməsində böyük əhəmiyyətə malikdir.

Hesablama Palatası aşağıda göstərilən fəaliyyətləri həyata keçirir:

- Dövlət büdcəsinə və büdcədən kənar dövlət fondlarının layihələrinə dair göstərişlərin verilməsi;
- Dövlət büdcəsinin, büdcədən kənar dövlət fondlarının gəlir və xərc aktlarının riayət edilməsinə dair nəzarətin həyata keçirilməsi;
- Dövlət büdcəsinin vasitəsilə aparılan maliyyələşdirmə prosesinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olan tərzdə analiz edilməsi; aşkar edilmiş problemlər və pozuntular haqqında Milli Məclisin nümayəndələrinə məlumatın tez bir sürətdə çatdırılması;
- Dövlət büdcəsinin, büdcədən kənar dövlət fondlarının gəlir və xərc aktları haqqında məlumatın Milli Məclisə tez bir sürətdə çatdırılması;
- Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsindən sonra dövlət büdcəsinə daxil olan vəsaitlərinin hesablanması, nəzarət altında saxlanması;
- Dövlət büdcəsi ilə və büdcədən kənar dövlət fondları ilə əlaqədar olan layihələrin maliyyə yoxlamasının həyata keçirilməsi;
- Həyata keçirilmiş maliyyə nəzarətinin nəticəsində aşkar edilmiş pozuntular haqqında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə xəbər vermək;
- Dövlətin digər nəzarət orqanları ilə birgə fəaliyyət sisteminin təşkil edilməsi;

•Dövlət büdcəsi ilə və büdcədən kənar dövlət fondları ilə əlaqədar olan audit proseslərinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olan tərzdə həyata keçirilməsi;

Azərbaycan Respublikasının və Prezidentin nəzarət orqanları, Mərkəzi Bank, Vergi Nazirliyi və digər nəzarətəddici orqanlar Hesablama Palatası ilə əməkdaşlıq etməlidir. Hesablama Palatası ona aid olan maliyyə-büdcə nəzarətinin funksiyasını ilkin və sonrakı maliyyə-büdcə nəzarəti kimi həyata keçirir. İlkin nəzarət prosesi dövlətin büdcə sistemi ilə, büdcədən kənar fondları ilə bağlı olan qanunların nəzərdən keçirilməsi zamanı ehtimal edir.

Hesablama Palatası Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə illik hesabatları təqdim edir. Bu hesabatlar sonra “Milli Məclisin xəbərlərində” dərc edilir. Hesabat palatası ekspertizaların keçirilməsinə, təkliflərin verilməsinə və hesabatların təqdim edilməsinə dair Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Milli Məclisin elan etdiyi qanunlara əsasən xüsusi hüquqa malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi. “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin DMNX-i tərəfindən maliyyə nəzarət tədbirlərinin planlaşdırılması, aparılması və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi Qaydaları”nın 3.1-ci bəndinə əsasən Dövlət Maliyyə Nəzarəti Xidməti tərəfindən nəzarət tədbirlərinin vaxtında və keyfiyyətlə icrasını təmin etmək məqsədi ilə nəzarət tədbirləri müəyyən dövr üçün hazırlanmış və təsdiq edilmiş iş planı əsasında həyata keçirilir. Həmin “Qaydalar”ın 3.3-cü bəndinə görə nəzarət obyektlərinin və nəzarət obyektlərində həyata keçirilməli olan nəzarət tədbirlərinin metodunun və mövzusunun seçilməsi məqsədi ilə Xidmət tərəfindən nəzarət obyektləri üzrə risklərin qiymətləndirilməsi aparılır. Risklərin qiymətləndirilməsi Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş metodiki tövsiyələrə uyğun olaraq aparılır, Xidmətin və regional bölmələrinin nəzarət tədbirləri üzrə iş planları risklərin qiymətləndirilməsinin nəticələrinə əsasən tərtib edilir. Maliyyə Nazirliyinin fəaliyyət istiqamətləri:

- Azərbaycan Respublikasının maliyyə, büdcə və vergi siyasətinin hazırlanması və onu həyata keçirilməsinin dövlət orqanlar və müxtəlif şirkətlər tərəfindən təmin edilməsi;

- Dövlətin büdcə layihələrinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olan formada hazırlanması;

- Dövlət büdcəsinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olan formada tətbiq edilməsi; Dövlət büdcəsinin maliyyə vəsaitlərinin bu ya digər layihələrin (sahibkarlıq, təsərrüfat, biznes və kredit layihələrinin) həyata keçirilməsinə dair xüsusi zəmanətin əldə edilməsi, bu prosesin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olan formada tətbiq edilməsinə dair zəmanətin əldə edilməsi;

- Dövlət borcunun idarə olunma sisteminin təşkili və dövlət zəmanətinin verilməsi, “dövlət borcu” adlı siyasətin tərtib edilməsi və onun həyata keçirilməsinin təmin edilməsi;

- Mühasibat uçotunun düzgün şəkildə aparılmasına dair dövlət siyasətinin tərtib edilməsi; Mühasibat uçotuna aid olan bütün hesabatların və həmçinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən maliyyə hesabatlarının hazırlanması;

- Audit sahəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olan dövlət siyasətinin tərtib edilməsi;

- Dövlətin investisiya proqramlarının, inkişaf strategiyasının, daxili siyasətinin, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olan aktların hazırlanmasında iştirakı;

- Ölkə iqtisadiyyatına daxili və xarici kreditlərin çoxaldılmasına dair xüsusi tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və Milli Məclisin fəaliyyətinə aid olan normativ və hüquqi tənzimlənmənin həyata keçirilməsi; büdcə sisteminin, verginin ödənilməsi sxeminin, dövlətin maliyyə nəzarətinin, dövlət borcunun, audit fəaliyyətinin tənzimlənməsi;

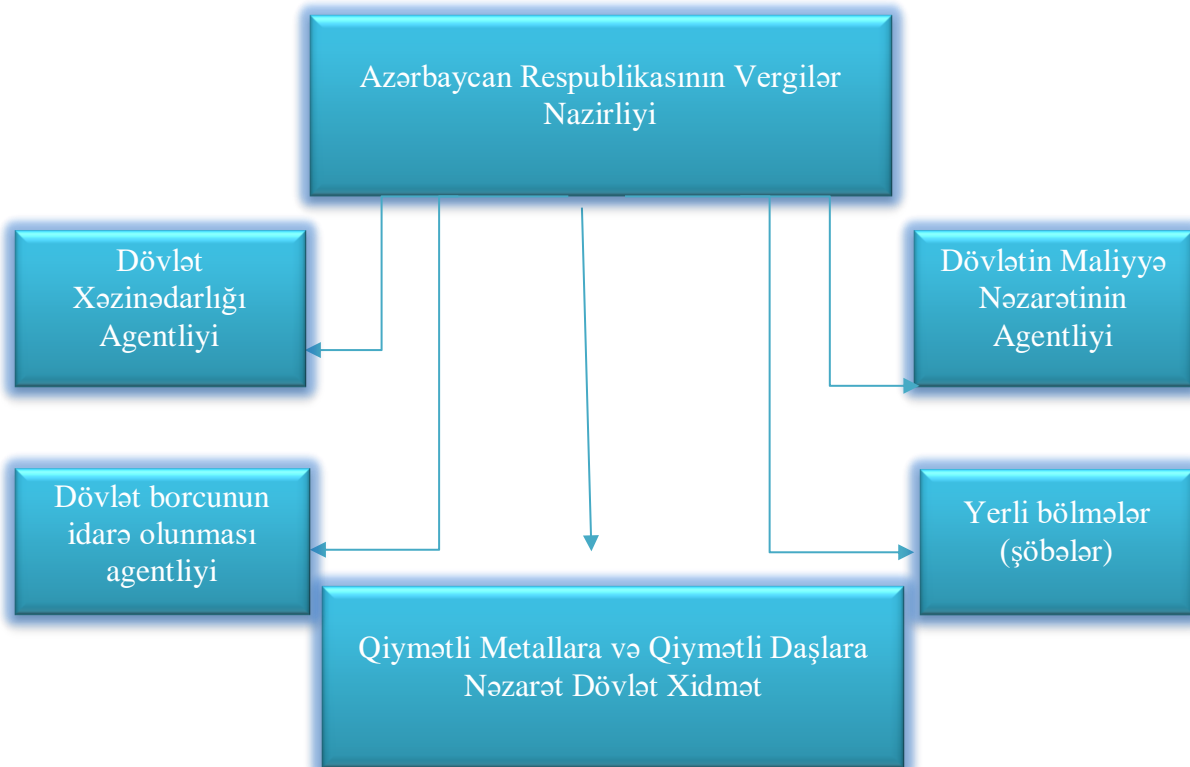
- Makroiqtisadi göstəricilər sisteminin Azərbaycan Respublikasında proqnozlaşdırılmasına dair xüsusi təkliflərin hazırlanması; Azərbaycan Respublikasının iqtisadi göstəricilərinin inkişafına dair xüsusi proqramların hazırlanması;

- İcra orqanlarının müxtəlif şöbələrinin bir-biriləri ilə qarşılıqlı fəaliyyətinin nizamlanması;

- Fəaliyyət sisteminin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi tərəfindən təyin edilən digər istiqamətlərdə həyata keçirilməsi;

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin vəzifələri ancaq dövlət səviyyəsinə malik olan maliyyə vəsaitlərinə şamil edilə bilər.

Sxem 5: Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin daxili strukturu

Mənbə: <http://www.maliyye.gov.az>

İdarə sistemi hansısa bir sanksiyaların tətbiq edilməsinə dair xüsusi hüquqlara malik deyil. Lakin əgər yoxlama zamanı qanuna qarşı olan fəaliyyət (qanun pozuntuları) aşkar edilərsə idarə sistemi onların aradan qaldırılması üçün dövlət icra orqanlarına xüsusi göstərişlər yollamalıdır.

Maliyyə nəzarətinin həyata keçirilmə prosesinin bir hissəsi həmçinin Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının öhdəsinə düşür. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı maliyyə-kredit münasibətlərini təşkil edərək onları eyni zamanda həm nəzarət altında saxlayır, həm də tənzimləyir.

AMB-1 Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemini korlayan (pozan) bankların ünvanında xüsusi məhdudlaşdırıcı tədbirlər görə bilər. Mərkəzi Bankın əsas məqsədi bank sisteminin sabitliyinin təmin edilməsindən ibarət olub, qiymətlərin də stabil qaydada saxlanılmasına nəzarətdən ibarətdir. Bank sistemi Azərbaycan Respublikasının maliyyə sisteminin ayrılmaz hissəsidir. Banklar hal-hazırda kapital və aktivlərin həcmələrinə görə regional əhatə baxımından digər maliyyə vəsaitçilərini qabaqlayır.

Azərbaycan Respublikasında hal-hazırda bazar iqtisadiyyatı sistemində arxalanan, inkişaf etmiş ikimərhələli bank sistemi fəaliyyət göstərir (ilkin mərhələdə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, ikinci mərhələdə isə kommersiya və digər kredit müəssisələri qərarlaşır). Amma ancaq bir xəzinədarlıq hesabatından istifadə edən xəzinədarlıq sisteminin fəaliyyəti büdcənin formalaşdırılması prosesində təkmilləşdirilmiş mexanizm kimi çıxış edir.

Onun əsas funksiyaları aşağıdakılardır :

- Maliyyə vəsaitlərinin və dövlət büdcəsinin əldə edəcəyi gəlirlərini tək yekun xəzinədarlıq hesabatında mərkəzləşdirir;
- Dövlət büdcəsinin əldə edəcəyi gəlirlərinə ümumi mərkəzləşdirilmiş əməliyyatlarının inteqrasiyası;

- Mərkəzləşdirilmiş və yerli xərclərin, büdcəyə aid olan maliyyə vəsaitlərinin xərclənməsini və büdcədən kənar fondların maliyyə vəsaitlərinin xərclənməsini sistemə salınması;

- Maliyyə vəsaitlərini və dövlət büdcəsinin əldə edəcəyi gəlirlərin və xərclənəcəyi maliyyə vəsaitlərinin dövlət Xəzinədarlıq sisteminin əsas kitabında hərgünlü hesabatı (qeydə alınması);

Xəzinədarlıq orqanları dövlət büdcəsindən istifadə edən dövlət orqanlarının, bank sisteminin və özəl şirkətlərin maliyyə sənədlərini, hesabatlarını və maliyyə vəsaitlər mənbələrini (gəlir nöqtələrini) nəzərdən keçirməyə dair xüsusi hüquqlara malikdir. Onlar həmçinin bank sisteminin daxilində baş verən maliyyə əməliyyatlarının dayandırılmasına dair xüsusi göstəriş vermək hüququna malikdir.

Dövlət Vergi Xidmətinin orqanları vergi qanunvericiliyin pozulması hallarında xüsusi tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün müvafiq göstərişlər vermək hüququna malikdir. Azərbaycan Respublikasının Nazirliyi hüquqi şəxs olaraq öz fəaliyyət sistemində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən imzalanan, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təsdiqlənən sənədləri əsas tutaraq öz fəaliyyətini həyata keçirir.

Nazirliyin vəzifə toplusuna aşağıdakılar aiddir:

- Azərbaycan Respublikasının büdcəsinə axan gəlirin hesablanma sisteminin Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə uyğun olaraq düzgün şəkildə fəaliyyət göstərməsinə dair nəzarət sxeminin qurulması;

- Vergi ödəyən vətəndaşların Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemi haqqında hər bir lazımi məlumatlarla təmin edilməsi;

- Pozuntuların yaranma səbəbinin təhlil edilməsi və vergi sistemində aşkar edilən nöqsanların nəzərdən keçirilməsi; bütün bu problemlərin həll edilməsi üçün xüsusi tədbirlərin həyata keçirilməsinə dair xüsusi planların tərtib edilməsi;

Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük vergisinin ödənilməsinə, Azərbaycan Respublikasının ərazisinə idxal edilən və ərazisindən ixrac edilən malların qiymət

göstəricilərinə və aksizlərinə, həmçinin gömrük vergisinin digər növlərinə dair xüsusi nəzarət sxemini təşkil edir. Adıçəkilən ödənişlərin əldə edilməsi Azərbaycan Respublikasının “Gömrük tarifi”, “ƏDV”, “Aksizlər” haqqında qanunu və Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi ilə uyğun gəlməlidir. Nəzarət – nəzarət idarəsi ümumdövlət maliyyə nəzarətini həyata keçirən dövlət orqanlarından fərqli olaraq nazirliklərin, icra orqanlarının maliyyə nəzarətini həyata keçirir. Onun funksiyaları aşağıdakılardır:

- Büdcə vəsaitlərinin bütün dövlət strukturlarının səviyyəsində xərclənməsinə dair nəzarət sisteminin qurulması;
- Büdcə təşkilatların smetalarının yoxlanılması;
- Şirkətlərin maliyyə nizam – intizam qaydalarına riayət edilməsinə dair nəzarət sisteminin formalaşdırılması;

Hazırda dövlət maliyyə nəzarəti haqqında qanunvericilik nəzarət orqanları barədə normativ hüquqi aktlarla formalaşır və bu başlanğıc mərhələdir, çünki bu aktlar dövlət maliyyə nəzarəti sisteminin hüquqi bazasını yaratmaq imkanını müəyyən edir. Lakin əvvəlcə normativ hüquqi sənəd və bu sənəd əsasında müxtəlif nəzarət strukturlarına aid aktların işlənib hazırlanması daha məqsədəuyğun olardı.

Hazırda dövlət maliyyə-nəzarət orqanlarının bəzilərində daxili tənzimləyici sənədlər, nəzarət tədbirlərinin təminatına aid sənədlər, daxili nəzarət standartları, nəzarətçilərin davranış normaları və s. üzrə sənədlər hazırlanır. Lakin dövlət maliyyə nəzarətinin müxtəlif orqan və bölmələrində bu sənədlərin arasında sistemli əlaqə yoxdur. Ona görə də bütün nəzarət orqanları üçün standartların yerinə yetirilməsində məcburi olan yeganə sistem gərəkdir. Belə olduqda hər bir dövlət maliyyə nəzarət orqanı fəaliyyətini ümumi standartlara uyğun olaraq müəyyənləşdirir.

Beləliklə, standartlaşdırma dövlət maliyyə nəzarətinin inkişaf səviyyəsini müəyyən edərək onun inkişaf etməsinə stimül verir, nəzarətin təşkilinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. Dövlət maliyyə nəzarətinin standartlaşdırılması nəzarət orqanı işçilərinin fəaliyyəti üçün ədalətli qayda və normaları müəyyən

etməklə dövlətin nəzarət siyasətinin daha da asan həyata keçirilməsində mühüm vasitədir.

2.2. Bütçə vəsaitlərinin yerləşdirilməsi və istifadəsi üzərində qurulan maliyyə nəzarətinin mövcud vəziyyətinin təhlili

Dövlət büdcəsindəki maliyyə vəsaitlərinin sərf edilməsinin effektivlik auditinin dövlətin maliyyə nəzarətində yaranması təkcə dövlət büdcəsinin xərclərini yox, həmçinin onların nə dərəcədə effektiv olmasının qiymətləndirilməsinə görə baş vermişdir. Maliyyə nəzarəti dedikdə, dövlət büdcəsində olan maliyyə vəsaitlərinin düzgün və səmərəli formada bölüşdürüldüyünə nəzarət kimi başa düşülür. (Əhmədov İ., İbadoğlu Q....., 2008, s. 8).

Hər il Hesablama Palatası tərəfindən nəzarət tədbirləri həyata keçirilir ki, bu nəzarət tədbirləri dövlət büdcəsinin gəlir və xərc hesabatlarını, dövlət zəmanəti ilə alınmış kredit vəsaitlərini və büdcədən kənar dövlət vəsaitlərini və. s əhatə edir.

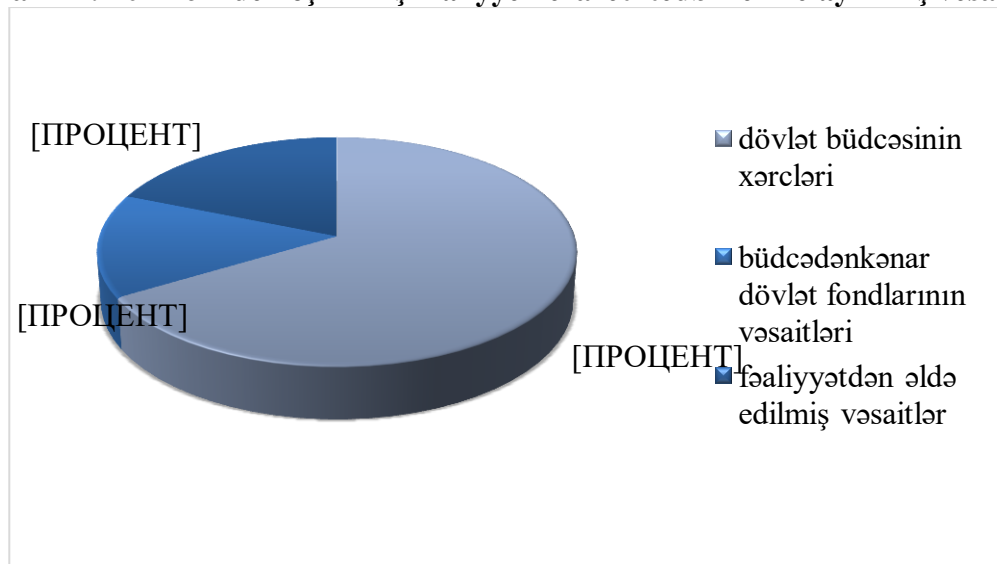
Sxem 6: Hesabat ilində auditlərlə əhatə edilmiş dövlət büdcəsi vəsaitlərinin illər üzrə bölgüsü, %-lə

Mənbə : (<http://sai.gov.az>)

Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən tədbirləri zamanı 2017-ci ilin ilk 6 ayı ərzində 605.5 mln manat vəsait ayrılmış və bu vəsaitin 402.6 mln manatı dövlət büdcəsinin xərclərini, 88.3 mln manat büdcədən kənar dövlət fondlarının vəsaitlərini, 114,6 mln. manatı isə fəaliyyətdən əldə edilmiş vəsaitləri əhatə etmişdir.

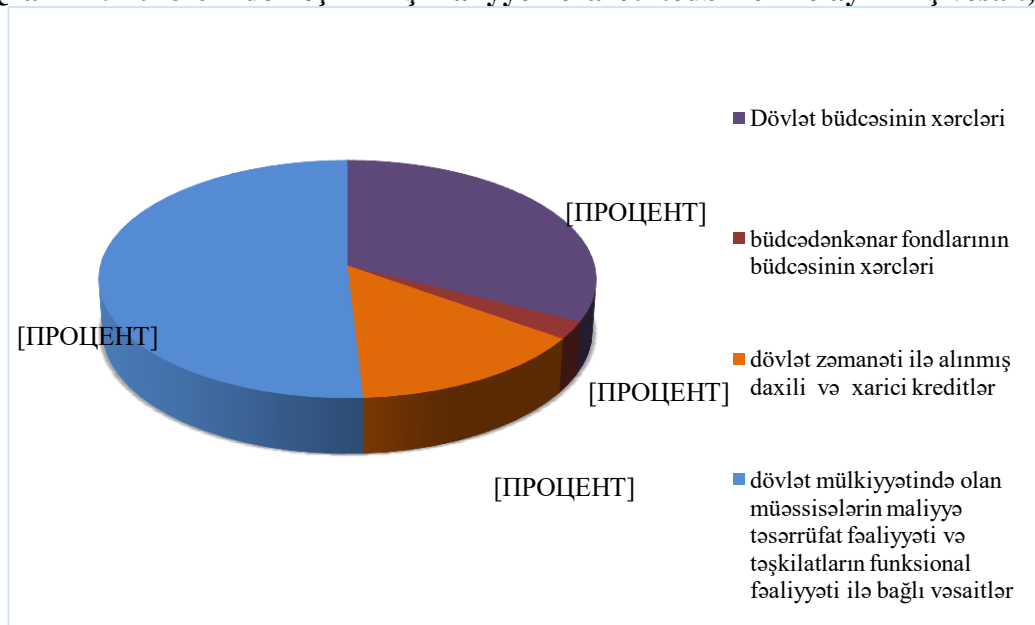
Qrafik 1: 2017-ci ildə keçirilmiş maliyyə nəzarəti tədbirlərinə ayrılmış vəsait, %

Mənbə : Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası (<http://sai.gov.az>)

2018-ci ilin ilk 6 ayı ərzində keçirilən nəzarət tədbirlərinə ayrılan vəsait 3.2 mlrd. manat məbləğində olmuşdur. Onun 32.5%- dövlət büdcəsinin xərclərini, 2.4% büdcədən kənar fondlarının büdcəsinin xərcləri, 14.2%-i dövlət zəmanəti ilə alınmış xarici və daxili kreditləri, 50.9%- isə dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrin fəaliyyətilə bağlı olmuşdur.

Qrafik 2: 2018-ci ildə keçirilmiş maliyyə nəzarəti tədbirlərinə ayrılmış vəsait, %

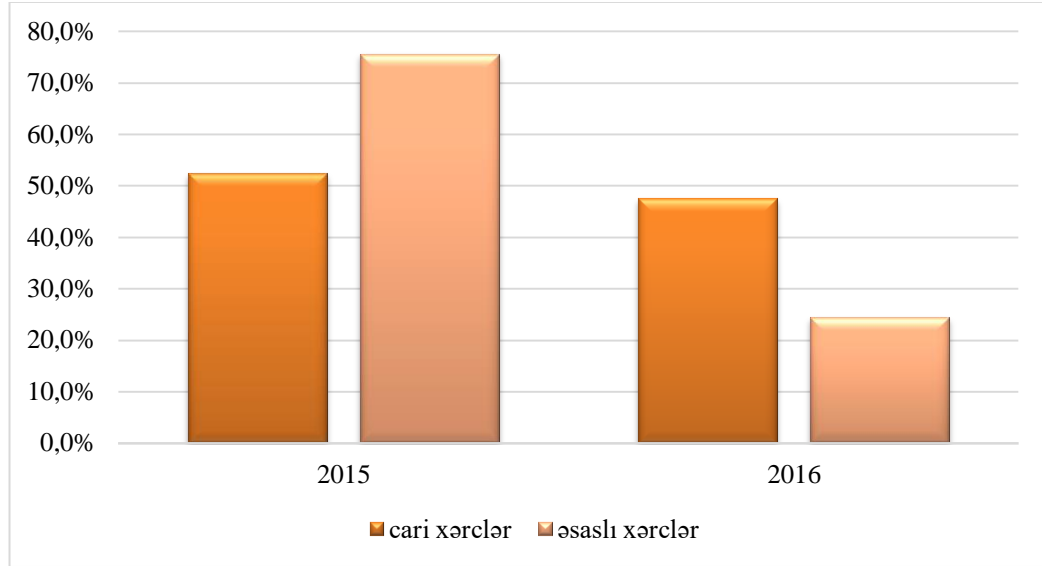

Mənbə : (<http://sai.gov.az>)

İqtisadi təsnifat üzrə aparılmış nəzarət tədbirlərinin nəticəsi olaraq 2015 və 2016-cı il üzrə müvafiq olaraq cari xərclər üzrə 52.5%, əsaslı xərclər üzrə isə

47.5%-ni təşkil etmişdir. Bu statistika isə 2016-cı il üzrə əhatə etdiyi vəsaitlərin faiz nisbəti gözləgörünəcək dərəcədə artmışdır. Belə ki, cari xərclər üzrə vəsaitin 75.6%, əsaslı xərclər üzrə isə 24.4%-ni əhatə etmişdir.

Qrafik 3 : 2015 və 2016-cı illər üzrə nəzarət tədbirlərinin cari və əsaslı xərclər üzrə ayrılmış vəsait, %

Mənbə : (<http://sai.gov.az>)

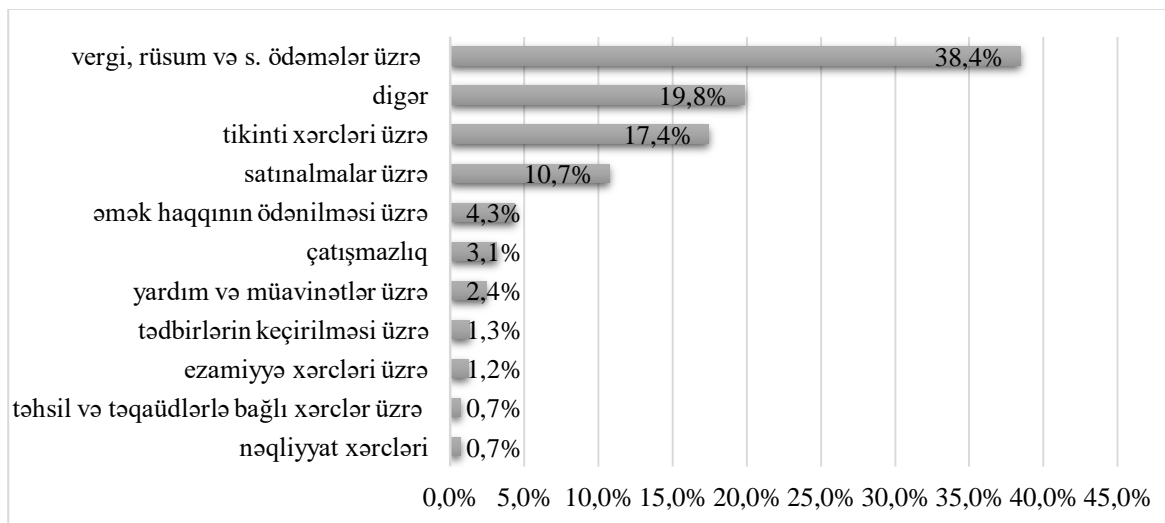
Hesablama Plata tərəfindən 2018-ci ildə 34-ü audit, 1-i analitik təhlil olmaqla 35 nəzarət tədbiri həyata keçirilmiş və 17 audit nəticəsi haqda qərarlar qəbul edilmişdir. Hesabat dövründə ayrılmış vəsaitin 96.1% dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş, 3.9%-ini isə büdcənin yerli xərcləri təşkil etmişdir. Bu vəsait 2017 ci il ilə müqayisədə 11% çoxdur, yəni 2017 ci ildə dövlət büdcəsinə mərkəzləşdirilmiş xərcləri 85.1% təşkil etmişdir.

2017 və 2018-ci il audit nəzarət tədbirlərinin nəticələrini müqayisə etsək, 2017-ci ildə dövlət büdcəsinə bərpa edilmiş vəsait 13.4 min manat, 2018-ci ildə isə bu rəqəm 2.2mln manat olmuşdur. Büdcədən kənar dövlət fondlarına vəsaitlərin bərpası isə müvafiq olaraq 12.6 min manat və 87.2 min manat təşkil etmişdir. Bunun nəticəsi olaraq audit nəzarətlərinin öz təsirini göstərdiyi də statistik göstəricilərdən açıq-aşkar aydın olur. 2018-ci ildə audit tədbirlərinin nəticəsi olaraq 232 nöqsan aşkar edilmişdir. Təhlil zamanı büdcə vəsaitlərində qanunsuz halların daha çox olduğu müəyyən edilmişdir. Qərarların həyata keçirilməsi ilə bağlı müəyyən edilmiş 18 quruma qərarın surəti, 1 quruma isə təqdimat

göndərilmişdir. Maliyyə nəzarəti aparılan zaman büdcə gəlirləri, büdcə xərclərinin səmərəli şəkildə istifadə olunması da əsas faktorlardandır.

2018 ci ildə dövlət büdcəsinə bərpa edilmiş vəsaitlərin 17.4% , yəni 2634,3 min manatı tikinti ilə bağlı xərclərin icrası zamanı aşkarlanan nöqsanların payına düşür. Digər əməliyyatlar üzrə aşkar edilmiş nöqsanlar üzrə dövlət büdcəsinə bərpa edilmiş məbləğin miqdarı 3001,2 min manat vəsait olmuşdur. Bu isə 19.8% təşkil etmişdir.

Qrafik 4 : Hesabat ilində dövlət büdcəsinə bərpa edilmiş vəsaitin yaranma mənbələri üzrə strukturu, %-lə

Mənbə : (<http://sai.gov.az>)

Aşağıda göstərilmiş cədvəldə son 5 ildə Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsinə daxil olmuş vəsaitlər göstərilmişdir. Bu vəsaitlərin 2636,1 min manat və 2236,2 min manat təşkilatların hesabına daxil olmuşdur. Ümumilikdə isə dövlət büdcəsinə son 5 ildə 72138,0 min manat məbləğində vəsaitin bərpası təmin edilmişdir.

Cədvəl 2: Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilmiş nəzarət tədbirlərinin nəticə göstəriciləri

Göstəricilər	2014	2015	2016	2017	2018
Dövlət büdcəsinə bərpa min manat	8683,9	10286,7	11256,4	15213,3	21799,3
min avro	47.1	60.2	17.8	0.8	52.2
min ABŞ dolları	7.5		75	73.8	225.6
o cümlədən, Baş Prokurorluq tərəfindən, min manat	2512	1055			40.2
Dövlət müəssisələrinin hesabına, min manat	85			1704.9	472.4
DSMF-ə bərpa, min manat	62.5	266	282	1120.9	904.7
CƏMİ	8831.4	10552.7	11538.4	18039,1	23176,4

Mənbə : (<http://sai.gov.az>)

Digər bir maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqan Maliyyə Nazirliyinin hesabatlarına nəzər salmaq. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi dövlət büdcəsindən xərclər üçün ayrılmış vəsaitlərin səmərəli formada bölüşdürülməsinə nəzarəti həyata keçirir. Maliyyə Nazirliyinin məlumatlarına əsasən 2016 və 2017-ci il üzrə hesabatları müqayisə ediləcəkdir. 2016-cı ildə dövlət büdcəsindən ayrılmış xərclərdən qanun pozunları aşkar edilmiş və 9168,94 min manat vəsaitin dövlət büdcəsinə bərpa edilməsinə nail olunmuşdur. Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən təhsil sahəsində olan nəzarət tədbirləri zamanı qanuna uyğun olmayan yaradılmış sinif komplektləri, müəyyən vəzifələr üzrə yaradılmış normadan artıq ştat vahidləri aşkar edilərək ləğv edilmişdir.

Bundan başqa 227726,09 min manat vəsait məbləğində kənarlaşma və mənimsəmə aşkar edilmiş və müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün qərarlar AR-nın Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir.

Həmçinin DMNX-i tərəfindən həyata keçirilən nəzarət yoxlamaları zamanı 51.02 min manat məbləğində vəsaitin dövlət büdcəsinə bərpası təmin edilmiş və artıq olan əsassız ödənişlərin qarşısı alınmışdır.

Yoxlamalar zamanı aşkara çıxmış qanun pozuntularının digər təşkilatlar tərəfindən təkrarlanmaması adına müvafiq qanunlara əsasən məsul şəxslər

barəsində tədbirlər görülmüş və tədbirlərin nəticəsi barəsində verilən qərarları yerli və mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına və həmçinin maliyyə idarələrinə sənədlər göndərilmişdir.

DMNX-i tərəfindən aparılan nəzarət tədbirləri zamanı 2017-ci ildə dövlət büdcəsi hesabına ayrılmış vəsaitlərin qanunla nəzərdə tutulmuş hüquqi tələblərinə uyğun olmayan 7367,9 min manat artıq ödənilmiş vəsaitin 4673,7 min manat hissəsi yoxlamalar həyata keçirilən zaman, 81.8 min manat hissəsi isə cari ilin əvvəlində dövlət büdcəsinə bərpa edilmiş, tələblərə uyğun olmayan əlavə yaradılmış sinif otaqlarının və fəaliyyət göstərməyən məktəbdənkənar qruplar, əsası olmayan ştat vahidləri ləğv edilmiş, həmçinin əsassız olan artıq ödənişlərin həyata keçirilməsi dayandırılmışdır.

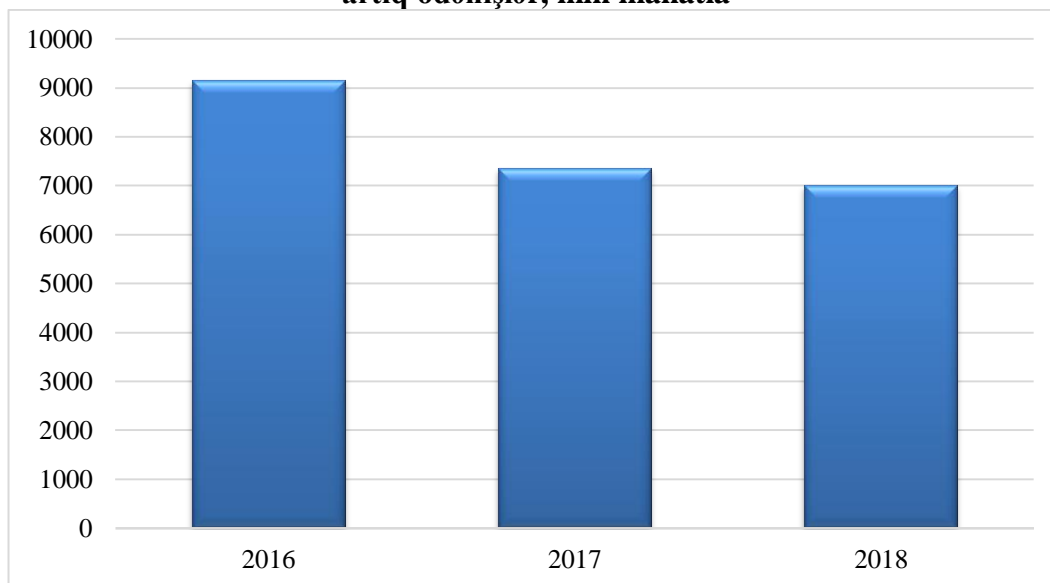
DMNX-nin hesabat dövründə həyata keçirilən yoxlamalar zamanı 10 təşkilat üzrə aşkar edilmiş 2331.8 min manat məbləğində vəsaitdə mənimsəmələr aşkar edilmiş və bu kənarlaşmaların qarşısının alınması üçün müvafiq tədbirlərinin görülməsi üçün sənədlər AR-nın Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir.

280.6 min manat vəsait isə 4 təşkilat üzrə AR-nın İnzibati Xətalər Məcəlləsinin müvafiq maddəsinə uyğun olaraq tədbirlərin görülməsi üçün qərarların qəbuluna başlanmış və bu qərarların qəbulu üçün aidiyyəti üzrə işlər prokurorluğa göndərilmişdir.

DMNX-i tərəfindən aşkarlanan nöqsanların Baş Prokurorluğa və Maliyyə Nazirliyinə göndərilən və həmin tədbirlər haqda qərarların nəticələri əsasında 8 təşkilat üzrə yoxlamaların gedişi zamanı 678.3 min manat artıq edilmiş ödəniş və 57.6 min manat məbləğində olan əsassız vəsaitin dövlət büdcəsinə bəpası təmin edilmiş və digər yoxlamalar haqda məlumatlar prokurorluğa göndərilmişdir. (Bax: Cədvəl 2-ə)

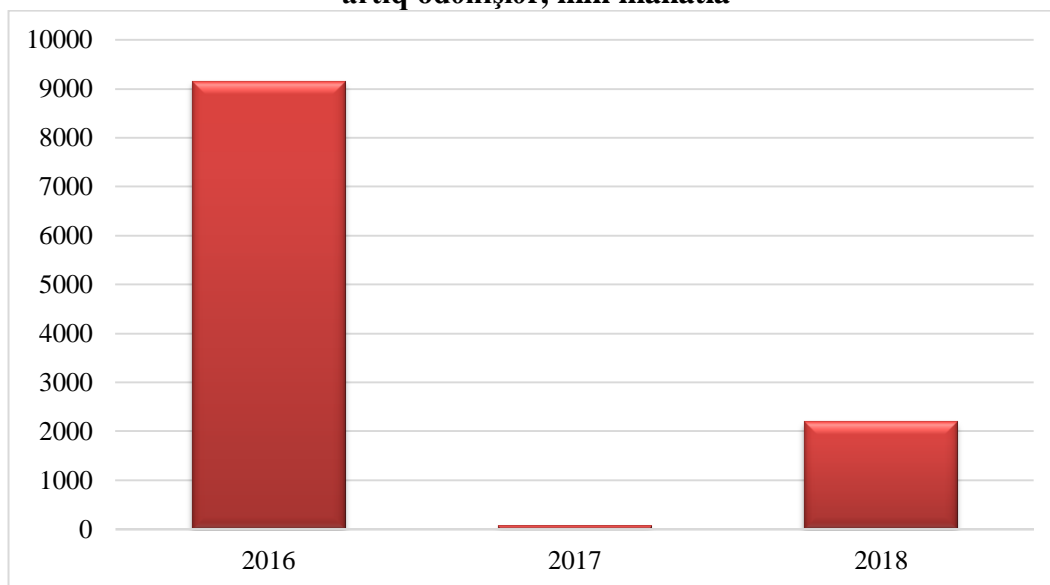

Qrafik 5 : Maliyyə Nazirliyi tərəfindən nəzarət tədbirləri zamanı büdcədə aşkar edilmiş artıq ödənişlər, min manatla

Mənbə : (<http://www.maliyye.gov.az>)

Qrafik 6 : Maliyyə Nazirliyi tərəfindən nəzarət tədbirləri zamanı büdcədə bərpa edilmiş artıq ödənişlər, min manatla

Mənbə : (<http://www.maliyye.gov.az>)

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən aparılan tədbirlər nəticəsində 2016-cı ildə dövlət büdcəsində aşkar edilmiş artıq vəsaitlərin 9168,94 min manat məbləğində olan hissəsi, 2017-ci ildə 7367,9 min manat məbləğində olan vəsaitin 81.8 min manatı ilin əvvəlinə bərpa edilmiş (il ərzində bərpa edilmiş məbləğ haqda dəqiq məlumat yoxdur), 2018-ci ildə isə bu rəqəm 2.195,3 min manat məbləğində olmuşdur.

2018-ci ildə DMNX-i tərəfindən həyata keçirilən maliyyə nəzarəti tədbirləri zamanı qanunla nəzərdə tutulmuş tələblərə uyğun fəaliyyət göstərilməməsi nəticəsində 7.027,1 min manat vəsaitin artıq və əsassız olduğu aşkar edilmiş və vəsaitin 2.195,3 min manat məbləğində olan hissəsi təqsirkar kimi saxlanılan şəxslərin hesabına büdcəyə bərpa olunmuş və aşkar edilmiş digər əsassız ödənişlərin əməliyyatı isə dayandırılmışdır.

2018-ci ildə dövlət vəsaitləri hesabına maliyyələşən bir neçə müəssisələrə maliyyə nəzarəti həyata keçirilmişdir. Belə ki, bunlara 7 şəhər ərazi nümayəndəliyi, 10 icraz hakimiyyəti, 7 səhiyyə ocağı, 5 təhsil müəssisəsi, 2 elmi tədqiqat institutu, 1 ali təhsil mərkəzi, 2 səfirlik, 1 mədəniyyət müəssisəsi, 3 rayon məşğulluq mərkəzi, rayon və şəhərlərdə yerləşən büdcə təşkilatları və .s aiddir.

Nəzarət tədbirləri zamanı aşkar edilmiş büdcə təşkilatlarında qanun pozuntusuna şərait yaratmış vəzifəli şəxslər haqda İnzibati Xətalər Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş müvafiq məcəllərə uyğun protokollar tərtib edilmişdir. Qanunla müəyyən edilmiş qaydalara əsasən 676 şəxsə ümumi olaraq 554.6 min manat cərimə tətbiq edilmişdir. Həmin vəsaitlərin dövlət büdcəsinə ödənilməsi də təmin edilmişdir.

Hesabat zamanı aşkar edilmiş 12 təşkilat üzrə 4550.5 min manat məbləğində artıq vəsaitin hüquqi qiymətləndirilməsi üçün Baş Prokurorluğa göndərilmişdir. Prokurorluğa göndərilən vəsaitlərin mənimsəmə olub-olmadığı aşkara çıxarmaq üçün nəzarət tədbirlərinin əsasını təşkil edir.

473.1 min manat vəsaitin əsassız olduğu aşkar edilmiş və sənədlər İnzibati Xətalər Məcəlləsinin müvafiq maddəsinə uyğun olaraq icrasının həyata keçirilməsi üçün prokurorluğa göndərilmişdir.

Həmçinin, 2018- ci ildə DMNX-nin mütəxəssisləri tərəfindən 12 təşkilat üzrə aparılmış yoxlamaların nəticələrini yekunlaşdıraraq sənədləri müvafiq aidiyyəti orqanlara təqdim etmişlər.

Aparılan nəzarət tədbirlərindən bir digəri isə 2017-ci ilin risklərin qiymətləndirilməsinin nəticələrinə əsasən dövlət büdcəsi tərəfindən ayrılan vəsaitlərin xərclənməsinin müvafiq olaraq təmizlik fəaliyyəti göstərən qurumlara,

şəhər və rayonların abadlığına, yollara, 1 statistika müəssisəsinə, 2 diplomatik nümayəndəliyə, 10 səhiyyə, 11 təhsil müəssisəsinə, 1 icra hakimiyyəti orqanına, büdcə təşkilatlarının binalarının cari və əsaslı təmirinə ayrılan vəsaitlərə maliyyə nəzarəti üzrə monitoring aparılmışdır.

Bundan əlavə hesabat dövründə “Azərbaycan Beynəlxalq Bankı” ASC-nin vəzifəli şəxsləri tərəfindən pul vəsaitlərinin qanunsuz olaraq dələduzluq yolu ilə mənimsənilməsi ilə bağlı açılan cinayət işi ilə bağlı olaraq ABB- tərəfindən 2001-2015 ci illər arası verilmiş kreditlərin istifadəsi və qaytarılması üzrə monitoring tədbirləri yekunlaşdırılmış, aşkar edilmiş qanun pozuntuları və nöqsanların DİN-ə göndərilmişdir.

Maliyyə nəzarəti tədbirləri həyata keçirilən zaman hesabat dövründə aşağıdakı nöqsanlar aşkar edilmişdir:

- təmir işləri zamanı podratçı təşkilatlar tərəfindən maliyyə vəsaitlərinin dəyərinin əsassız olaraq artırıldığı bu səbəbdən onlara əsassız olaraq artıq büdcə vəsaitinin ödəndiyi və qanunla nəzərdə tutulmuş satınalma metodlarının tələblərinin pozulduğu;

- qanunsuz olaraq əmək haqqı vəsaitinin artırıldığı, artırılan vəsaitin baş mühasib və onun yaxın adamlarının plastik kartlarına köçürülərək əsassız olaraq israf edildiyi;

- xəstəxanalarda ştat cədvəlləri tərtib edilərkən əvvəlki illərdə qalan vakant yerlərin nəzərə alınmadığı bu səbəbdən xeyli sayda vakant yer qaldığı, hər il əlavə olaraq artıq qalmış vakant yerlər üçün əlavə vəsaitin ödəndiyi və ödənen vəsaitlərin işçilərə əlavə haqq kimi verildiyi;

- təhsil müəssisələrində təhsil haqqlarının axtında mədaxil edilmədiyi və qalan borcların mühasibat uçotunda doğru olmadığı aşkar edilmiş, lazım olmayan kafedraların saxlandığı və xeyli sayda çatışmazlıqların olduğu müəyyən edilmiş;

- öz iş yerlərində işləmələrinə və əmək haqqı almalarına baxmayaraq artıq saxlanılan ştat vahidləri üzrə xəstəxanalarda xəstə olaraq qeydiyyatda olduqları və əmək qabiliyyətlərini müvəqqəti itirdiklərinə görə saxta sənədlərin verildiyi və buna görə büdcədən əlavə vəsaitlərin ödəndiyi;

- malların dəyəri üçün nəzərdə tutulan vəsaitlərin işçilərin plastik kartlarına yükləndiyi amma daha sonra pulların nağdlaşdırılaraq pərakəndə olaraq satış məntəqələrində alınması;

- müəyyən edilmiş normadan artıq statistika idarələrində ştat vahidlərinin saxlanıldığı və məzuniyyətdə olmasına baxmayaraq işçilərə əmək haqlarının ödənilməsi;

-nəzərdə tutulmuş qaydalara əsasən kənd təsərrüfatının siyahıya alınması zamanı işçi olaraq işsiz kimi qeydiyyat keçən orta və ali təsilli vətəndaşların cəlb edilməsi əvəzinə, müxtəlif şirkətlərdə işləyib-ışləmədikləri barədə tam nəzarət həyata keçirilmədən digər şirkətlərdə əmək haqqı alan işçilərin həmçinin burda da müvəqqəti olaraq əmək haqqı aldıkları;

- musiqi otaqlarında şəraiti olmadan dərs keçirilməsinin sənədləşdirilməsi;

- keçirilən dərslərin əsas müəllimlər və jurnalların onların adlarına olmasına baxmayaraq, dərs saatlarının digər müəllimlərin adlarına olduğu;

- musiqi məktəbində işləməyən və ya qovulmuş müəllimlərin adına plastik kartların olduğu və həmin plastik kartlara qanunsuz olaraq əmək haqqı vəsaitlərinin köçürüldüyü;

-faktiki olaraq işləməyən və ya işğaldan sonra işə qəbul olunmuş məcburi köçkünlərə dondurulmuş əməkhaqqlarının verilməsi;

-musiqi məktəbində təhsil almayan və ya qovulan uşaqların dərs keçirildiyi adı ilə əlavə dərs saatlarının saxta olaraq yazılması və həmin saatlara görə müəllimlərə əlavə əmək haqqlarının ödənilməsi;

-təhsil ocaqlarının özlərinin dərs keçmək üçün otaqlarının olmadığı buna görə də, məktəblərin yararsız olan sinif otaqlarında dərs keçirilməsi üçün şəraiti olmayan və həmçinin qəzalı vəziyyətdə sayılan tikililərin otaqlarında dərs keçirilməsi haqda sənədləşdirmənin olduğu;

-alınan malların maddi dəyəri olmadığı halda inventarlaşdırıldığı, rəsmiləşdirildiyi halda məsul şəxslərin uçot hesabında qeydiyyatına alınmadığı;

- ştat üzrə qeydiyyatda olan sinif otaqlarının sayı qədər sinif otaqlarının olmadığı, dərs keçirilməsi üçün maddi-texniki bazasının əksikliyi və həmin otaqlarda normadan artıq ştat vahidlərinin saxlanıldığı;

-baytarlıq idarələrində işləməyən işçilərə zərərli iş mühitində iş aadı ilə əlavə vəsaitin ödənilməsi, məsul şəxslərin hesabında olan dərman preparatlarının çatışmazlığı, göstərilən iri və xırda heyvanların sayının əslində artıq göstərildiyi hesabına əlavə dərman vaksin preparatlarının silindişi aşkar edilmişdir.

Yoxlamalar zamanı aşkara çıxmış qanun pozuntularının digər təşkilatlar tərəfindən təkrarlanmaması adına müvafiq qanunlara əsasən məsul şəxslər barəsində tədbirlər görülmüş və tədbirlərin nəticəsi barəsində verilən qərarları yerli və mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına və həmçinin maliyyə idarələrinə məktublar göndərilmişdir.

Keçən il aparılan nəzarət yoxlamaları zamanı da bir çeçə nöqsanlar aşkarlamışdır. Bu nöqsanlar əsasən icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən şəhər və rayon ərazilərinin abadlığı, həmçinin məktəblərin, icra hakimiyyətlərinin binalarının, xəstəxanaların, yolların tikintisi və təmiri üçün ayrılmış vəsaitlərin, mədəniyyət müəssisələrinin icrası zamanı ayrılmış vəsaitlərin əsassız olaraq artıq göstərilməsi, malalrın sənədlərə əsasən satın alındığı lakin faktiki olaraq satışın həyata keçirilmədiyini, layihə-smeta sənədlərinin olmadığı müəyyən edilmişdir.

Həmçinin təmizlik işləri zamanı şəhər və rayon ərazilərində ödənişlərin edilməsinə baxmayaraq təmizlik tədbirlərinin həyata keçirilmədiyini, keçirildiyi halda əsassız olaraq artıq ödənişlərin olunduğu, büdcədən əlavə vəsaitlərin səmərəsiz şəkildə istifadə olunduğu aşkar edilmişdir.

Bundan əlavə olaraq alınan mallar zamanı ödəmələrin bank köçürmələri ilə deyil, nağd olaraq həyata keçirildiyini, habelə məişət tullantılarının yığılması, ətrafdan daşınaraq zərərsizləşdirilməsi üçün kommersiya obyektlərindən və əhalidən xidmət haqqı vəsaitlərinin toplanmağının təmin edilmədiyini, uşaq bağçalarında əsassız olaraq artıq qrupların yaradıldığı, baxça binalarının yararsız olmasına baxmayaraq dərslərin keçirilməsi üçün saxta olaraq sənədləşdirildiyini,

uşaqlara verilməsi nəzərdə tutulan ərzaq məhsullarının alınmadığı kimi bir neçə kənarlaşmalar aşkar edilərək aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülmüşdür.

Müəyyən edilmiş nöqsanların yenidən başqa təşkilatlar tərəfindən yol verilməməsi və qarşısının alınması məqsədilə bu şəxslər haqda müvafiq hüquq-mühafizə tədbirləri görülmüş və qərarlar barəsində yerli və mərkəzi icra orqanlarına məlumat və təqdimatlar göndərilmişdir.

Digər bir maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqan Dövlət Gömrük Komitəsidir. Belə ki, DGK-nin ən son hesabatı 2017-ci ildə həyata keçirilmiş nəzarət fəaliyyətini əhatə edir. 2017-ci ildə DGK tərəfindən valyuta ehtiyatlarının və tariflərin tənzimlənməsi sahəsində nəzarətini həyata keçirtmişdir. 2017-ci ildə banklar və fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının sərhəd məntəqələrindən valyuta ehtiyatlarının keçirilməsinə ciddi nəzarət edilmişdir. Hesabat dövrü ərzində fiziki şəxslər tərəfindən keçirilməsi nəzərdə tutulan valyuta ehtiyatları haqda aşkar edilmiş məlumatlar Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına və həmçinin zəruri məlumatlar Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının Maliyyə Monitorinqi Xidmətinə göndərilmişdir.

Maliyyə nəzarəti həyata keçirən müxtəlif orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin təşkilati məsələləri nəzarətinin inkişafının bütün mərhələlərində böyük əhəmiyyətə malik olmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq AR-nın hüdudlarında fəaliyyət göstərən bütün maliyyə nəzarəti orqanları “qarşılıqlı fəaliyyət” prinsipinə əməl etməlidir. Bununla dövlət paralellik, təkrarlanma və yoxlamaların sayının azaldılmasına şərait yaradır. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Maliyyə Nəzarət xidməti nəzarət tədbirlərini həyata keçirməsi zamanı bu fəaliyyəti AR Hesablama Palatası ilə əlaqələndirilməlidir və s.

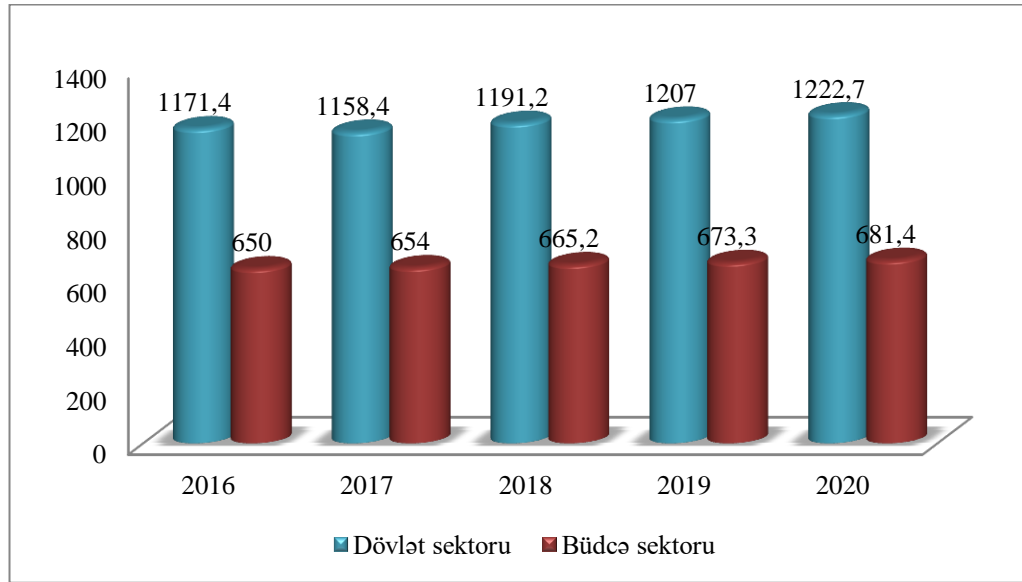
2.3. İqtisadiyyatın dövlət sektorunda maliyyə nəzarətini həyata keçirən icra orqanlarının fəaliyyətlərinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsinin tədqiqi

Dövlət sektoru büdcəsi dövlət vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilən və iqtisadiyyatın əsasını təşkil edən mühüm sahələrdən biridir. İqtisadiyyatda dövlət sektorunun payını müəyyən edəcək dəqiq bir ölçü yoxdur. Amma bəzi nisbətlərdən

istifadə edərək onun iqtisadiyyatda fəaliyyət həcmi müəyyən qədər qiymətləndirmək mümkündür. Belə ki, bu nisbətlər aşağıdakı kimidir :

Dövlət sektorunda işləyənlərin/Ümumi İşləyənlər bu nisbət dövlət sektorunda işləyənlərin sayının ümumi işləyənlərin hansı hissəsini təşkil etdiyini ölçmək üçün istifadə olunur

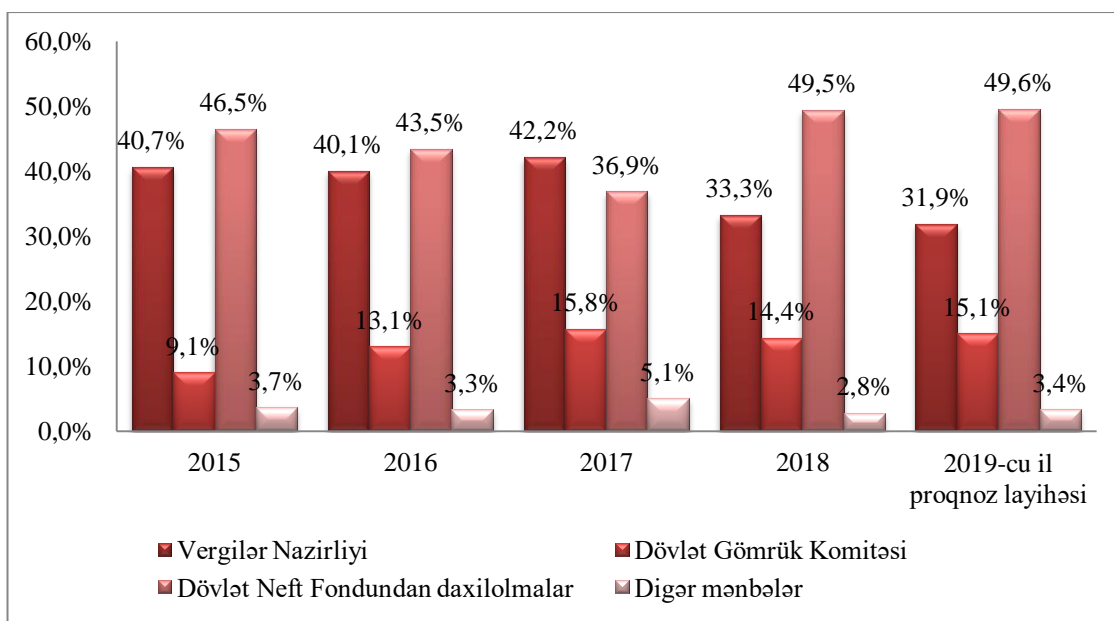
Qrafik 7 : Dövlət sektorunda çalışanların sayı, min nəfər

Mənbə : (<http://sai.gov.az>)

Dövlət sektorunun gəlirləri dövlət sektorunun xərclərini qarşılaya bilməsi üçün əldə olunan vəsaitlərdir. Dövlət sektorunun gəlirləri dövlət neft fondundan daxilolmalar olmaq üzrə, vergilər, gömrük və digər mənbələrdən daxilolmalar və.s daxildir. 2019-cu ildə proqnozlaşdırılma dövlət büdcəsinə daxilolmaların 7316 mln. manatı vergilərin, 11364.3 mln. manat ARDNF-dan transferlərin, 3451.6 mln. manat Dövlət Gömrük Komitəsinin vasitəsilə, 785.6 mln. manatı isə digər mənbələrdən gəlirlərin payına düşür.

Qrafik 8 : Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin orqanlar üzrə, %

Mənbə : (<http://sai.gov.az>)

Dövlət sektorunda büdcə kəsrini aradan qaldırmaq məqsədilə daxili və xarici mənbələrdən borclanmalar yaranır. Dövlət borcuna maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsində əsas məqsəd ÜDM-ə olan nisbətinin azaldılmasıdır. Daxili dövlət borcunun çoxalması maliyyə bazarlarının inkişafını təmin edəcəkdir. Proqnoza əsasən isə ÜDM-ə nisbətini aşağı həddi 20%, yuxarı həddi isə 30% müəyyən edilmişdir.

Qrafik 9 : Xarici və daxili borc, %

Mənbə : (<http://sai.gov.az>)

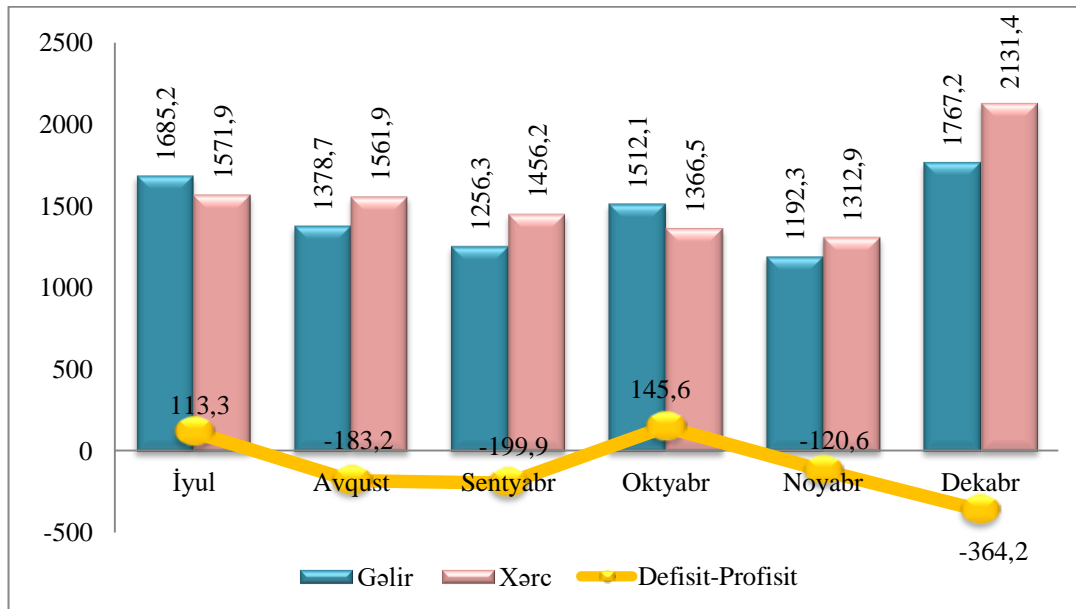

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, BVF-nun “Dövlət sektoru borcunun Statistikaası” –na əsasən borcun gəlirlərə nisbəti əsas götürülür, xərclərə görə deyil. Buna görə də Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasının nəzarət zamanı qiymətləndirmədə borcla bağlı əsas göstərici olaraq borca büdcə gəlirlərinin nisbəti əsas götürülür.

2019-cu ilin büdcə-vergi siyasəti üzrə dövlət sektorunda xərclər üzrə maliyyə nəzarətinin əsas istiqamətlərindən biri xərclərinin səmərəliliyinin artırılması, şəffaflığın təmin edilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, bunun üçün bir neçə fiscal institutun yaradılması da proqnozlar arasındadır. Həmçinin dövlət büdcə kəsrinin azaldılması, vergilər üzrə daxilolmalar zamanı güzəştlərin sahibkarlıq fəaliyyətinə dəstək məqsədilə nəzarət edilməsidir.

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi tərəfindən təqdim edilən hesabatına baxsaq 2017-ci il son 6 ay ərzində yalnız iyul və oktyabr aylarında büdcə profisitlə, digər aylarda isə büdcə kəsrilə tamamlanmışdır.

Qrafik 10 : 2017-ci 6 ay üzrə dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icrası, mln. manatla

Mənbə : <https://www.stat.gov.az>

İqtisadiyyatda baş verən geriləmələr nəticəsində büdcə gəlirlərinin zəlması və büdcə xərclərinin artması büdcə defisitini artırır bilər və bunun nəticəsində də dövlət sektorunun borc tələbləri və buna uyğun olaraq borc xidməti xərcləri ümumiyyətlə isə ümumi dövlət borcunun artmasına gətirib çıxara bilər. Buna görə də dövlət sektorunun büdcəyə nəzarət edilməsi vacib əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə nəzarəti həyata keçirən orqanların əsas məqsədi büdcəyə daxil olan gəlirlərin vaxtında və qanunauyğun olaraq tənzimlənməsini həyata keçirtmək, büdcə xərclərinin isə səmərəli istifadəsinin təmin edilməsinə nail olmaqdır. Dövlət maliyyə nəzarəti orqanlarının həmçinin büdcə kəsrinin aradan qaldırılması məqsədi ilə dövlət tərəfindən borclanmalar həyata keçirilən zaman onlara nəzarət və mümkün olduğu qədər xarici borcların azaldılması və maliyyə bazarlarının inkişafı üçün daxili borclanmanın artırılması da əsas prioritetlərdəndir.

III FƏSİL. İQTİSADİYYATIN DÖVLƏT SEKTORUNDA MALİYYƏ NƏZARƏTİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN ARTIRILMASI YOLLARI

3.1. Maliyyə nəzarətinin səmərəlilik meyarları və həyata keçirilməsinnin opti- mallaşdırılmasında hüquqi-metodiki təminatın təkmilləşdirilməsi istiqlamətləri

Regional idarələrin əsas fəaliyyət məqsədi dövlətin məaliyyə vəsaitlərinin rəasional, plana uyğun və vaxtı-vaxtında icra edilməsini nəzarət altında saxlamaqdır. Bu tərdiblərin mahiyyəti aşağıda göstərilən bəndlərdə qeyd edilib:

- dövlətin büdcəsində olan maliyyə vəsaitlərinin icra edilməsinə dair nəzarət sisteminin gücləndirilməsi;
- büdcədən kənar fonrların və dövlətin digər maliyyə vəsaitlərinin icra edilməsinə dair nəzarət sisteminin gücləndirilməsi;
- dövlətin büdcəsində olan maliyyə vəsaitlərinin gəlir və xərclərinə, büdcədən kənar fonrlara, dövlətin digər maliyyə vəsaitlərinə və mülkiyyətdən əldə edilən gəlirlərə dair nəzarətlərin və ya monitoring prosedurların həyata keçirilməsi;
- Hüquq – mühafizə orqanların verdiyi göstərişlərin əsasında hər bir sahibkarlıq fəaliyyətinin işləmə sisteminə dair monitoring prosedurların həyata keçirilməsi.

Maliyyə Monitoringi Xidməti dövlət büdcəsi vasitəsilə maliyyələşən, cinayət və qanunsuz yol ilə əldə olunmuş pul vəsaitlərinin legalaşdırılmasının və digər terrorçuluq vasitəsilə həyata keçirilən fəaliyyətlərin maliyyələşməsinin qarşısını almaq üçün nəzarəti həyata keçirən orqandır.

Maliyyə Monitoringi Xidməti dövlətin və yerli idarəçilik orqanlarında nəzarət proseslərini təşkil etməli, aşkar edilən qanunsuzluqları və ya dövlət büdcəsindəki maliyyə vəsaitlərinin normadan artıq xərclənmə hallarını və özəl mülkiyyətdən əldə edilən gəlirləri və mənfəəti araşdırmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının MMX-nin orqanları digər dövlət orqanları ilə əməkdaşlıq edir. Həmin dövlət orqanları aşağıdakılardır:

- Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası;
- Xəzinədarlıq Agentliyinin Orqanları;
- Yerli İdarəçilik Orqanları;
- İctimai birliklər və buna bənzər digər təşkilatlar.

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin orqanlarının hüquq – mühafizə orqanları ilə əməkdaşlığı nəzarət sistemini effektivləşdirmək məqsədilə qanunvericilik tərəfindən təyin edilib. Nəzarət sisteminin məhz qanunvericilik tərəfindən, yəni onun təqdim etdiyi təyinlər vasitəsilə gücləndirilməsi maliyyə qanunsuzluqları mövcud olan dövrdə aktual xarakter daşıyır.

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının MMX-i orqanlarının hüquq – mühafizə orqanları ilə əməkdaşlığı daha çox aktualdır. Çünki maliyyə pozuntularının aradan qaldırılması, dövlət büdcəsindəki maliyyə vəsaitlərinin qeyri-rasional şəkildə xərclənməsinin qarşısının alınması, korrupsiyanın kökündən məhv edilməsinə tək cəmiyyət hüquq – mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin sayəsində əldə edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin orqanları yoxlama proseslərini həyata keçirərkən maliyyə nəzarətinin müxtəlif növlərindən istifadə edir. Həmin növlərdən ən effektiv və ən tez tətbiq ediləni nəzarət növüdür.

Büdcədən ayrılmış məbləğlərin və xərclər smetasının icra edilməsi mühasibat sistemini mərkəzləşdirən müəssisənin rəhbəri tərəfindən həyata keçirilir. Bu proses həmçinin smeta xərclərinin əsaslandırılmasını, istehsal və smeta göstəricilərinin icra edilməsini, maliyyə vəsaitlərinin məqsədli şəkildə istifadə edilməsini, maliyyə vəsaitlərinin rasional şəkildə istifadə edilməsini, maliyyə nizamnaməsinə riayət edilməsini, mühasibat uçotunun daxili qaydalarının düzgün tərzdə aparılmasını,

xüsusi hesabatların tərtib edilməsini və buna bənzər digər prosedurların özündə cəmləşdirir.

Dövlət Vergi Xidmətinin müfəttişi (inspektoru) hərtərəfli yoxlama prosesini həyata keçirərkən vergilərin vaxtı-vaxtında büdcəyə ödənilməsini, əmək haqqlarının işçilərə müntəzəm şəkildə verilməsini nəzarət altında saxlamalıdır. Hesabatların yoxlanılmasını hesabatların inventarizasiya prosesinin həyata keçirilməsindən başlamalıdır.

Hesabatların inventarizasiyası hesabatlarda qeyd edilən məbləğlərin və müvafiq sənədlərdə qeyd edilən məbləq qalıqlarının dəqiq və hərtərəfli analizindən ibarətdir. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, ayrı – ayrı borcların müxtəlif kreditor və ya debitor borclarında malik olan şirkətlərin hesabatları ilə düzgün olub – olmamasını nəzərdən keçirmək lazımdır. Yoxlama zamanı borcların yaranma vaxtı, borclara malik olan şəxslərin reallığı təyin edilir. Hesabatların yoxlama prosesinin nəticələri şirkətlərin hesabat qeydləri ilə tutuşdurulur.

Maliyyə müəssisəsinin fəaliyyət sisteminin yoxlanılması zamanı təkcə maliyyə vəsaitlərinin yox, həmçinin maddi vəsaitlərinin işlək və düzgün şəkildə tətbiq edilməsini nəzərdən keçirmək lazımdır. Maddi vəsaitlərə avadanlıq, hesabat mexanizmləri aiddir. Bunun üçün gərək maddi vəsaitlərin inventarizasiya prosesinin nə qədər çəkəcəyini, son inventarizasiya prosesinin nəticələrini, icra edilmə müddətini təyin etmək, adıçəkilən maddi vəsaitlərin qorunub- saxlanmasına görə cavabdeh insanların təyin olunub – olunmamasını yoxlamaq lazımdır.

Müfəttiş mərkəzləşdirilmiş mühasibat uçotunun maliyyə və maddi vəsaitlərinin xərclənməsini (tətbiq edilməsini) və sərf edilməsini nə dərəcədə düz əks etdirdiyini nəzərdən keçirməlidir. Müfəttiş mərkəzləşdirilmiş mühasibat uçotunu nəzərdən keçirərkən aşağıda göstərilən amillərə xüsusi şəkildə diqqət verməlidir:

- Aylıq, illik hesabatların vaxtı – vaxtında təhvil verilməsi;
- Sensorların çıxartdığı göstəricilərin düzgün olub – olmaması; qəsdən səhv verilən məlumatların olub – olmaması; təyin edilən hesabatlıq formalarında ciddi

səhvlərin üzə hallarının olub – olmaması;

- Debitor və kreditor borclarından qalan məbləğlərin düzgün olub – olmamasının təyin edilməsi;

- Aşkar edilən nöqsanların aradan qaldırılmasına dair xüsusi tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- Büdcədən kənar maliyyə vəsaitlərinin qanuna uyğun olan tərzdə əmələ gəlməsinin yoxlanılması;

- Büdcədən kənar vəsaitlərin rəasional şəkildə tətbiq edilməsinin yoxlanılması;

Yoxmaların nəticələri akt vasitəsilə qeydə alınmalıdır. Aktda olan qeydlər əldə olan sənədlərin yoxlanılmış məlumatları əsasında hesaba alınır. Nəzarət tərəfindən aşkar edilən pozuntulara görə məsul olan şəxslər aktlarda xüsusi şəkildə qeyd edilməlidirlər. Əgər zərurət yaranarsa aktlar bəzi hallarda tərkibindəki hesabatlarla müvafiq olan sənədlərlə təsdiq edilə bilər. Akt nəzarət qrupunun rəhbəri və müəssisənin əsas mühasibi tərəfindən imzalanır. Əgər akta dair hansısa bir anlaşılmazlıq yaranarsa, o zaman nəzarət qrupunun rəhbəri və müəssisənin əsas mühasibi xüsusi bir akt yaradıb onu dərhal imzalamalıdırlar. Təyin edilən pozuntuların həll edilmə üsulları nəzarət aktının özü və ona şamil olan digər sənəd toplusu ilə tanış olandan və aktın imzalanması anından iki həftə keçdikdən sonra edilməlidir. Əgər dövlətin maliyyə nizamnaməsinə dair ciddi pozuntular aşka edilərsə, bu iş hüquq – mühafizə orqanlarının öhdəsinə düşür. Yoxlama və ya nəzarət materialların icra edilməsinin nəzarət altında saxlanması aşkar edilən pozuntular haqqında məlumatın verilməsi ilə həyata keçirilir. Büdcə sistemi haqqında qanun büdcədəki maliyyə vəsaitlərinin istifadəsinə dair yeni prinsipləri təyin etmişdir. Bu o deməkdir ki, büdcədəki maliyyə vəsaitləri konkret insana onlardan istifadə edilmə istiqamətii ilə, yəni konkret layihələrin maliyyəşdirmə məqsədilə birgə verilir.

Bu prinsiplərin pozulması Azərbaycan Respublikasının büdcə qanunvericiliyinin pozulması deməkdir. Büdcədəki maliyyə vəsaitlərinin məqsədsiz şəkildə (boş) istifadə edilməsi deyiləndə ilkin növbədə onların qeyri-

rasional şəkildə tətbiq edilməsi, yəni heç bir nəticəyə gətirib çıxartmayan istifadə təmayülləri kimi başa düşülür.

- Müxtəlif aktivlərin büdcədən götürülən maliyyə vəsaitlərinin sayəsində əlavə gəlirlərin təmin edilməsi məqsədilə (qiymətli kağızlar) əldə edilməsi;
- Büdcədən götürülən maliyyə vəsaitlərindən əlavə gəlir əldə etmək məqsədilə onların depozit hesablarda yerləşdirilməsi;
- Maliyyə vəsaitlərinin onların istifadəsinə dair rasional səbəbin və təsdiq edilmiş sənədlərin olmamasına rəğmən xərclənməsi;
- Dövlət büdcəsinin hesabına əldə edilən maddi vəsaitlərinin çatışmazlığı;
- Dövlətin maliyyə vəsaitlərinin Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təyin edilən həcmlərdən artıq miqdarda istifadə edilməsi;

Federal büdcənin maliyyəşləşdirdiyi təşkilatlarda və şirkətlərdə məqsədsiz şəkildə (boş) istifadə edilmənin bir neçə növünü qeyd etmək olar:

- a) Büdcədən götürülən maliyyə vəsaitlərinin xərclər smetası tərəfindən təyin edilən məqsədlərdənkənar istifadəsi;
- b) Büdcədən götürülən maliyyə vəsaitlərinin iqtisadi təsnifat əsasında yox, digər göstəricilər əsasında xərclənməsi;

Büdcədəki maliyyə vəsaitlərinin çatışmazlığı və məqsədsiz şəkildə (boş) istifadə edilməsi hal – hazırda aktual olan problemdir. Yaranmış vəziyyət şirkətlərin və təşkilatların rəhbərlərini əlavə gəlir qazanmaq məqsədilə qanun pozuntularına əl atmağa vadar edir. Hesablama Palatasının təşkilati və funksional fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı nəticə və tövsiyələr çıxarmaq mümkündür:

1. Hesablama Palataları müntəzəm olaraq, yəni minimum illik əsasda olmaqla öz tapıntıları parlamentə və ya qanunla nəzərdə tutulan digər quruma təqdim etməli və bu hesabatlar yayımlanmalıdır. Hökumət isə Hesablama Palatasının parlamentin nəzarəti altında apardığı dövlət büdcəsi üzrə audit yoxlamasının nəticəsi olaraq hazırlanan audit hesabatındakı tövsiyələrə özünün verdiyi cavab reaksiyasını və

aşkarlanan maliyyə pozuntularının aradan qaldırılması istiqamətində gördüyü işləri də açıqlaya bilər. Buraya dövlət satınalmaları kotirovkaları (qiymət və keyfiyyətin şərtləri üzrə daha sərfəli təklifin əldə edilməsi üçün mexanizm) ilə bağlı qayda pozuntuları da daxildir.

2. Beynəlxalq normalara əsasən dövlət büdcəsində əks olunub olunmamasından asılı olmayaraq dövlətin bütün maliyyə əməliyyatları AAI-nin audit yoxlamasının obyektinə ola bilər. Dövlət büdcəsindən kənar baş verməsi maliyyə əməliyyatının kənar audiddən yayınması üçün əsas ola bilməz. Azərbaycan qanunvericiliyinə görə Hesablama Palatası büdcədən kənar dövlət fondlarının büdcələrinin layihələrinə rəy verir. Hesablama Palatası bu səlahiyyətindən istifadə edərək büdcədən kənar fondların (xüsusilə dövlət büdcəsindən təqribən iki dəfə çox vəsaitə sahib olan Dövlət Neft Fondunun) da auditini apara bilməli və nəticələri ictimaiyyətə təqdim etməlidir.

4. Hesablama Palatası dövlət maliyyəsinin idarə edilməsini həyata keçirən dövlət qurumlarının daxili audit sisteminin effektiv qurulması və fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün də normayaradıcı və tənzimləyici funksiyaları icra etməlidirlər.

5. Azərbaycanda Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin xərclənməsinə nəzarət edir. Araşdırılan ölkələrdə isə auditin funksiyasına maliyyənin auditini, iqtisadi performans üzrə audit və korporativ nəzarət müddələri də ayrıca daxil edilir ki, bu da audit funksiyasını daha əhatəli edir.

6. Hesablama Palatasının nüfuzunun artması həm qanunvericilikdə onun geniş səlahiyyətlərə malik olması, həm də reallıqda sərbəstliyin təmin edilməsi üçün zəruridir. Hesablama Palatasının nüfuzunu artırmaq və icra hakimiyyətindən asılılığını azaltmaq üçün Parlamentin rolu artmalıdır.

3.2. İqtisadiyyatın dövlət sektorunda maliyyə nəzarəti sisteminin səmərəliliyinin artırılması

Dövlət sektorunun İqtisadiyyatda əhəmiyyətini araşdırdıqdan sonra maliyyə nəzarətinin vacibliyi daha da əhəmiyyətli faktor olduğu aşkar edilmişdir. Dövlətin maliyyə vəsaitlərinin idarə olunmasında maliyyə nəzarətinin yaranması təkcə dövlət xərclərinin idarə olunması ilə yox, həmçinin onların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi ilə də əlaqəlidir.

Dövlət vəsaitinin xərclənməsinin səmərəliliyini yüksəltmək məqsədi ilə nəzarətin təkmilləşdirilməsində onun auditinə keçmək lazımdır. Hazırda dövlət xərclərinin səmərəliliyinin auditinin aparılmasının vahid üsulu yoxdur və dövlət vəsaitinin istifadəsi səmərəliliyinin meyarları və göstəriciləri müəyyən edilməmişdir (B.Ataşov, N.Novruzov....., 2014, s.181).

Maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanların şəffaf və səmərəliliyi inkişaf etdirilsə də onların da idarəsində çatızmazlıqlar və problemlər mövcuddur ki, bu problemlərin aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülməlidir. Maliyyə nəzarətini həyata küçirən orqanların çatızmazlıqlarından biri vahid standartın olmaması ilə bağlıdır.

Maliyyə nəzarəti tədqiqatın aparılmasından sonra fikirləşirəm ki, maliyyə nəzarəti sisteminin səmərəliliyini artırmaq üçün aşağıda göstərilən tədbirlərin görülməsi lazımdır:

1. Maliyyə nəzarətinin effektivliyinin artırılması üçün müəyyən edilmiş meyarları hazırlamaq və onların tətbiqi;
2. Maliyyə nəzarətinin daha geniş istifadəsi üçün hazırlanmış seçmə prosedurların tətbiqi;
3. Maliyyə nəzarətinin keyfiyyət göstəricilərinin artırılması üçün tədbirlərin görülməsi;
4. Nəticənin daha səmərəli olması üçün nəticəyə yönəlik auditin inkişaf etdirilməsi;

5. Nəzarəti həyata keçirən orqanların hesabatlarının daha da təkmilləşdirilməsi;

6. Maliyyə nəzarəti sistemində texnologiyaya istiqamətləndirilmiş sistemin yaradılması;

7. Dövlət bdcəsində maliyyə nəzarəti zamanı kənar auditorların da cəlb edilməsi;

8. Məlumatların və hesabatların daha başa düşülə bilən olması üçün statistikanın təşkili;

9. Nəzarəti təmin edən orqanların əlaqələrinin dərinləşdirilməsi;

10. Dövlət sektorunda daxili nəzarət sisteminin gücləndirilməsi;

11. Daha savadlı və bacarıqlı işçi qüvvəsi üçün kadr hazırlığının təkmilləşdirilməsi;

12. Beynəlxalq təcrübənin tətbiqi;

13. Məcəllədə nəzərdə tutulmuş peşə etikasının daha da təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması üçün metodik təkliflərin verilməsi;

Maliyyə nəzarətinin səmərəliliyinin artırılması üçün ilk əvvəl maliyyə nəzarəti sahəsində olan problemlərə nəzər salmaq. Belə ki, maliyyə nəzarətinin ən başlıca problemlərindən biri audit institutları ilə maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanlar arasındakı zəif əlaqələrin olmasıdır.

Həmçinin bu çatışmazlıqlar sırasına maliyyə nəzarəti sahəsində kadr hazırlığının kifayət qədər qənaətbəxş olmaması və maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün vahid standart normaların olmamasını da aid etmək olar.

Buna görə də qeyd edilən problemlərin aradan qaldırılması maliyyə nəzarəti sahəsində səmərəliliyinin artırılması üçün ilk addımlardan olacağını fikirləşirəm.

Maliyyə nəzarətinin səmərəliliyinin artırılması üçün yeni nəzarət orqanlarının yaradılması bu sahədə aparılan islahatların göstəricisidir. Yaradılmış

Hesablama Palatası, Auditorlar Palatası və digər nəzarət orqanlarının nəticəsi olaraq yuxarıda da qeyd edilmişdir ki, dövlət büdcəsinə külli-miqdarda vəsaitlərin bərpası təmin olunmuşdur.

Hal-hazırda maliyyə nəzarəti sistemin yuxarıda da qeyd edildiyi kimi standart normaların olmaması maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin daha zəif olmasına səbəb olur. Fikirləşirəmki standartların yaradılması aşağıdakılara şərait yaradacaqdır:

- Dövlət sektorunun maliyyə nəzarəti zamanı sərbəst auditorlardan istifadəyə;
- Dövlət Maliyyə Nəzarətini həyata keçirən orqanların nəticələrinin müqayisəsini aparmağa;
- Dövlət Maliyyə Nəzarətinin vahid informasiya bazasını yaratmağa;
- DMN-ni həyata keçirən orqanların fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün müəyyən meyarlar yaratmağa və s.

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, standartlaşdırma sayəsində yaradılan vahid sistemin ayrılıqda DMN-ni həyata keçirən orqanların malik olmadığı xüsusiyyətlərə malik olacaqdır. Standartlaşdırma maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanların fəaliyyətlərinin nəticələrini müqayisə etməsinə imkan verəcək, həmçinin orqanların nəzarəti altında olan struktur bölmələrin fəaliyyətinin keyfiyyətini daha da artıracaqdır.

DMN-i sisteminin səmərəliliyinin artırılması üçün ən mühüm xüsusiyyətlərdən biri də islahatların aparılması və bu sahədə olan kadr hazırlığının yüksək dərəcədə hazırlığını təmin edilməsidir. Aparılan islahatlar nəticəsində DMN-i sisteminin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində konsepsiya işlənilib hazırlanmalıdır.

Səmərəliliyinin artırılması üçün nəzarəti həyata keçirən orqanlarının fəaliyyətləri konkret qanun layihələri ilə məhdudlaşdırılmayıb, müəyyən edilmiş sanksiyalar da tətbiq olunarsa daha ciddi və məsuliyyətliyi artıracağını düşünürəm.

Hesablama Palatası maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanlar arasında ən vacibi olduğunu nəzərə alsaq onun fəaliyyəti zamanı nəticələrin daha effektiv və təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı tövsiyələr verilə bilər:

1. Hesablama Palatası hər il maliyyə nəzarəti ilə bağlı hesabatlarında vergi inzibətçiliyi ilə bağlı olan qeydlərə də yer verməlidir;

2. Hesablama Palatası tərəfindən aşkar edilmiş qanun pozuntalarını qanunla nəzərdə tutulmuş orqanlara təqdim etməli, hökumət isə öz növbəsində bu aşkarlanmaların aradan qaldırılması üçün tövsiyələr verməlidir;

3. Hesablama Palatası yuxarıda qeyd olunduğu kimi büdcədən kənar dövlət fondlarının maliyyə vəsaitləri haqda da rəy verir, əməliyyatların dövlət büdcəsindən kənar olması kənar auditdən yayınmasına əsas vermir, buna görə də HP həmçinin büdcədən kənar fondların auditini də apara bilməlidir;

Maliyyə nəzarəti sahəsində aparılan araşdırmalar onu göstərir ki, maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsi və müasir dövrə uyğun olaraq həyata keçirilməsi olduqca vacib məsələlərdəndir. Maliyyə nəzarətinin beynəlxalq tələblərə uyğun qurulması büdcəyə daxil olan maliyyə vəsaitlərinin vaxtında daxil olmasına, həmçinin ayrılan vəsaitlərin səmərəli şəkildə istifadəsinə və bu da iqtisadi-sosial inkişafa gətirib çıxaracaqdır.

NƏTİCƏ

İnkişaf edən sosial-iqtisadi şəraitdə maliyyə nəzarətinin dövlət maliyyəsinin idarə olunmasında əhəmiyyətli nəticələri olmuşdur. Belə ki, dövlət maliyyə vəsaitlərinin idarə olunmasında əhəmiyyətli islahatlar keçirilmiş və bu islahatlar nəticəsində büdcə xərclərinin daha səmərəli və şəffaf idarə edilməsinə, dövlət büdcəsində qalan vəsaitin daha sərbəst şəkildə idarə edilməsinə, xarici valyutada olan gəlirlərin milli valyutaya çevrilmədən xərclənməsinə, dövlət sektorunun və dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən bütün təşkilatlarda maliyyə əməliyyatlarının beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə aparılmasına nail olunmuşdur. Həmçinin dövlət tərəfindən maliyyələşən və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatların əldə etdikləri gəlirlərin qalıq hissəsinin büdcəyə daxil olması təmin edilmişdir.

Tədqiqat zamanı dövlət büdcəsinə daxil olan vəsaitlərin statistikasını araşdırılmış və illər üzrə ən çox daxilolmalar maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanlardan biri olan Vergilər Nazirliyinin payına düşmüşdür. Bu faiz isə tədricən azalmış və 2019-cu ilin daxilolma proqnozuna əsasən Vergilər Nazirliyinin xətti ilə daxilolmaların payı 31.9% hesablanmışdır. 2017 və 2018-ci ildə isə bu göstərici müvafiq olaraq 42.2 və 33.3% təşkil etmişdir.

Həmçinin dövlət sektorunun idarəedilməsində maliyyə nəzarətinin əhəmiyyəti əsas göstəricilərdən biri olan dövlət borclarına nəzarətlə bağlı olmuşdur. Dövlət nəzarətinin xarici borc üzərində ciddi nəzarəti əsas götürülməlidir. Əks halda dövlət büdcə defisitini aradan qaldırılması zamanı xarici borcun həddindən artıq olmasına və iqtisadiyyatın geriləməsinə səbəb ola bilər.

Tədqiqat zamanı aparılan araşdırma nəticəsində maliyyə nəzarəti orqanlarının büdcə sisteminin idarə olunmasında böyük rolu olduğu aşkar edilmişdir. Belə ki, büdcə gəlirlərinin və xərclərinin nəzarət edilməməsi qarşılığında büdcə kəsrinin artacağı müəyyən edilmiş və bunun nəticəsində də ümumi dövlət borclarının həm

dövlət sektorunda, həm də ümumi ölkə iqtisadiyyatında qarşısı alınmaz nəticələrə səbəb olacağı aşkara çıxmışdır.

Hesablama Palatası və Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən nəzarət tədbirləri araşdırılmış və aşkar edilmiş nəzarət tədbirləri zamanı 2018-ci ildə dövlət büdcəsinə 2.195,3 min manat vəsait bərpa edilmişdir. Bu isə maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanların dövlət büdcəsində nə qədər əhəmiyyətli olduğunun sübutudur.

Göstərilən nəticələrin davamı olaraq hal-hazırda da dövlət maliyyə vəsaitlərinin daha səmərəli idarə olunması üçün beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq davam etdirilir və bu sahədə maliyyə nəzarətinin rolu əvəzsizdir. Tədqiqat işində maliyyə nəzarətini həyata keçirilən orqanların səmərəliliyinin artırılması üçün də təkliflər verilmişdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində :

1. Abdullayeva E.M. və Əliyeva Z.N, “Maliyyə nəzarəti və onun aparılmasının metod və formaları”, “Maliyyə və uçot”, no. 2 (236), 2012, s. 23-27.
2. Aslanlı K., Rzayev A., Səmədova İ. və Nəcəfov S. (2013), “Hesablama Palataları ilə bağlı beynəlxalq təcrübə və normalar” – 32 səh.
3. Ataşov B.X., Novruzov.N və İbrahimov.E. (2014), Maliyyə nəzəriyyəsi. Bakı, “Kooperasiya” – 646 səh.
4. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi (2018), Vətəndaşın büdcə bələdçisi, Bakı – səh. 105
5. Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası (2013), Azərbaycan Respublikasında Auditor Xidmətinin İnkişaf Konsepsiyası (2012-2020-ci illər), Bakı, 68 səh.
6. Bağırov D.A. (2013), Maliyyə nəzarəti və audit, Bakı, İqtisad Universiteti, 122 səh.
7. Bağırov D.A. və Həsənli M.X. (2011), Maliyyə. Bakı, “İqtisad Universiteti” – 384 səh.
8. Bədəlov Ş.Ş., Məhərrəmov R.B. və Qurbanov F.Ə (2003), Büdcə sistemi. Bakı, “İqtisad” – 409 səh.
9. Əhmədov T. (9 dekabr 2016).“Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası”. Respublika, s. 5
- 10.Ələkbərov Ə.Ə. (2007), “Sosial-iqtisadi inkişafın maliyyə-büdcə parametrlərinin tənzimlənməsi” (monoqrafiya), Bakı, “Elm”. – 449 səh.
- 11.Hacıyev R.Ş. və Səbzəliyev S.M. (2003), Auditin əsasları. Bakı, “ADİU-nun nəşriyyatı” – səh 155.
- 12.Hacıyev R.Ş. və Səbzəliyev S.M. (2004), Auditin əsasları. Bakı, “Sabah nəşriyyatı” – 657 səh.
- 13.Hüseynov Ə.M. (2010), Maliyyə nəzarətinin hüquqi əsasları. Bakı, “İqtisad” – 216 səh.
14. Xankişiyev B.A. (2002), “Maliyyə nəzarəti”, Bakı, Turan nəşriyyatı, 92 səh.
15. İ.Əhmədov, Q.İbadoğlu, K.Aslanlı və R.Ağayev, “Dövlət büdcəsinə nəzarət”, Ekspert jurnalı, 2008, s. 123.
- 16.Museyibov A. (2017), Büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadə olunması istiqamətləri, ADİU, Bakı, 107 səh.
17. Novruzov V.T. (2011), Audit . Bakı, “Azərnəşr” – 504 səh.
- 18.Novruzov.N. və İbrahimov.E. (2012), Büdcə sistemi. Bakı, “Adiloğlu” – 472 səh.
- 19.Süleymanov E. və Cihan Bulut (2011), Dövlət Maliyyəsi. Bakı, “Qafqaz Universiteti” – 343 səh.
20. Zeynalov V.Z (2010), “Maliyyə”, Bakı, İqtisad Universiteti, 361 səh.

21. Zeynalov Z.Z və Hüseynov A.M. (2006), Dövlət və bələdiyyə maliyyəsinin problemləri. Bakı, "İqtisad" – 432 səh.

Rus dilində :

1. Асадов Г.Х и Талыбов С.Т. (2005), Проблемы управления государственными расходами и организации казначейства. Баку, "Улу" – с. 127.
2. Бровкина Н.Д. (2010), Основы финансового контроля: учебное пособие Под ред. М.В. Мельник. – М.: Магистр – с. 272.
3. Вознесенский Э.А. (2013), Финансовый контроль за деятельностью промышленных предприятий - М.: Изд-во ЛГУ.
4. Ларичев В.Д. (2010), Теоретические основы предупреждения преступлений в сфере экономики: Моногр. М.: Юрлитинформ.
5. Мельник М. В., Пантелеев А. С., Звездин А. Л. (2009), Ревизия и контроль: учебник. –М.: КНОРУС.
6. Овсянников Л.Н. (2010), Государственный финансовый контроль: подходы к стандартизации, Финансы.
7. Колпина Л.Г, Кравцова Г.И, Тарасевич В.Л, (2005), Финансы и кредит

İNTERNET RESURSLARI

1. <http://sai.gov.az/1/nesr/24>
2. <http://www.maliyye.gov.az/news/5321/maliyye-nazirliyinin-dovlet-maliyye-nezareti-xidmeti-terefinden-2018-ci-ilde-aporilmis-nezaret-tedbirlerinin-neticeleri-haqqinda-melumat>
3. <http://sai.gov.az/1/nesr/22>
4. <http://sai.gov.az/upload/files/REY-DB-2019.pdf>
5. <http://sai.gov.az/upload/files/ICRA-2017-HESABAT2.pdf>
6. http://sai.gov.az/upload/files/Resp_Qezeti_Cixaris.pdf
7. <https://www.stat.gov.az/news/macroecconomy.php?page=1>
8. <http://www.maliyye.gov.az/news/5126/dovlet-maliyye-nezareti-xidmeti-terefinden-2016-ci-ilde-aporilmis-maliyye-nezareti-tedbirlerinin-neticeleri-haqqinda-melumat>
9. <http://www.maliyye.gov.az/news/4803/maliyye-nazirliyinin-dovlet-maliyye-nezareti-xidmeti-terefinden-2017-ci-ilde-aporilan-maliyye-nezareti-tedbirlerinin-neticeleri-haqqinda-melumat>
10. <http://www.maliyye.gov.az/news/5321/maliyye-nazirliyinin-dovlet-maliyye-nezareti-xidmeti-terefinden-2018-ci-ilde-aporilmis-nezaret-tedbirlerinin-neticeleri-haqqinda-melumat>
11. http://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2008_532j.htm
12. <http://hozir.org/doc-dr-cihan-bulut-elcin-suleymanov-dovlet-maliyyesi-bak-2013.html?page=8>

ƏLAVƏLƏR

Cədvəl 3. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin DMNX-i tərəfindən iş planlarına əsasən 2018-ci ildə aparılmış və yoxlama materialları AR-nın Baş Prokurorluğuna göndərilmiş nəzarət tədbirləri barədə məlumat

Nəzarət obyektlərinin adları	Nəzarət tədbirinin aparılması üçün əsas	Nəzarət tədbirinin mövzusu	Nəzarət tədbiri ilə əhatə olunan dövr	Aşkar edilmiş artıq və əsassız ödənişlər	Dövlət büdcəsinə bərpa edilmişdir	Nəzarət tədbirlərinin nəticələri üzrə görülmən tədbirlər
Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin B.Ə.Eyvazov adına Elmi-Tədqiqat Hematologiya və Transfuziologiya İnstitutu	Xidmətin iş planı	Dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərindən ayrılmış vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.01.2014 01.11.2017	370,73	7,43	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Baytarlıq Nəzarəti Xidmətinin Yevlax Rayon Baytarlıq İdarəsi	Xidmətin 6 saylı Regional maliyyə müfəttişliyinin iş planı	Dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərindən ayrılmış vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.08.2014 01.03.2018	102,49	-	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin D.Yusifov adına Qəbələ Qızıl Balıqartırma Zavodu	Xidmətin 5 saylı Regional maliyyə müfəttişliyinin iş planı	Dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərindən ayrılmış vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.04.2014 01.12.2017	83,54	-	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Ağstafa Mərkəzi Rayon Xəstəxanası	Xidmətin iş planı	Dövlət büdcəsinin Ağstafa rayonu üzrə yerli gəlir və xərclərindən ayrılan vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.08.15 01.05.18	575,89	-	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin keçmiş Salyan Rayon Mədəniyyət və Turizm Şöbəsi	Xidmətin iş planı	Dövlət büdcəsinin Salyan rayonu üzrə yerli gəlir və xərclərindən ayrılan vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.04.15 01.01.17	310,45	-	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Ağdaş Rayon Təhsil Şöbəsi	Xidmətin 9 saylı Regional maliyyə müfəttişliyinin iş planı	Dövlət büdcəsinin Ağdaş rayonu üzrə yerli gəlir və xərclərindən ayrılan vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.08.14 01.01.16	60,05	-	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir

Göyçay Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Ləkiçiqləq kənd inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəliyi	Xidmətin 9 saylı Regional maliyyə müfəttişliyi nin iş planı	Dövlət büdcəsinin Göyçay rayonu üzrə yerli gəlir və xərclərindən ayrılan vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.12.13 01.08.18	60,19	-	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
Bərdə Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Şirvanlı kənd inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəliyi	Xidmətin 6 saylı Regional maliyyə müfəttişliyi nin iş planı	Dövlət büdcəsinin Bərdə rayonu üzrə yerli gəlir və xərclərindən ayrılan vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.10.14 01.08.18	46,53	-	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Xidmətinin Şəki Şəhər Məşğulluq Mərkəzi	5 saylı Regional maliyyə müfəttişliyi nin iş planı	Dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərindən ayrılmış vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.01.13 01.01.18	36,22	4,77	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin keçmiş 15 saylı Ərazi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Şöbəsi	10 saylı Regional maliyyə müfəttişliyi nin iş planı	Dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərindən ayrılmış vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.07.10 01.08.18	29,19	-	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Xidmətinin Ağdaş Rayon Məşğulluq Mərkəzi	9 saylı Regional maliyyə müfəttişliyi nin iş planı	Dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərindən ayrılmış vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.01.13 01.01.18	18,22	-	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Xidmətinin Bakı şəhərinin Nəsimi Rayon Məşğulluq Mərkəzi	Xidmətin iş planı	Dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərindən ayrılmış vəsaitlərin təyinatı üzrə xərclənməsinin yoxlanılması	01.01.16 01.07.18	2 857,04	-	Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir
2018-ci il üzrə yekunu:					4 550,54	12,20

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi
<http://www.maliyye.gov.az/news/5321/maliyye-nazirliyinin-dovlet-maliyye-nezaret-i-xidmeti-terefinden-2018-ci-ilde-aparilmis-nezaret-tedbirlerinin-neticeleri-haqqinda-melumat>

CƏDVƏLLƏRİN SİYAHISI

Cədvəl 1. Maliyyə nəzarəti haqda müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən izahı.....	12
Cədvəl 2. Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilmiş nəzarət tədbirlərinin nəticə göstəriciləri.....	39
Cədvəl 3. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Maliyyə Nəzarəti Xidməti tərəfindən iş planlarına əsasən 2018-ci ildə aparılmış və yoxlama materialları Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmiş nəzarət tədbirləri barədə məlumat.....	65

SXEMLƏRİN SİYAHISI

Sxem 1. Maliyyə nəzarətinin funksiyaları.....	15
Sxem 2. Maliyyə nəzarətinin metodları	18
Sxem 3. Dövlətin maliyyə sistemi	25
Sxem 4. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin daxili strukturu	31
Sxem 5. Hesabat ilində auditlərlə əhatə edilmiş dövlət büdcəsi vəsaitlərinin illər üzrə bölgüsü	35

QRAFİKLƏRİN SİYAHISI

Qrafik 1. 2017-ci ildə keçirilmiş maliyyə nəzarəti tədbirlərinə ayrılmış vəsait.....	36
Qrafik 2. 018-ci ildə keçirilmiş maliyyə nəzarəti tədbirlərinə ayrılmış vəsait.....	36
Qrafik 3. 2015 və 2016-cı illər üzrə nəzarət tədbirlərinin cari və əsaslı xərclər üzrə ayrılmış vəsait.....	37
Qrafik 4. Hesabat ilində dövlət büdcəsinə bərpa edilmiş vəsaitin yaranma mənbələri üzrə strukturu.....	38
Qrafik 5. Maliyyə Nazirliyi tərəfindən nəzarət tədbirləri zamanı büdcədə aşkar edilmiş artıq ödənişlər.....	41
Qrafik 6. Maliyyə Nazirliyi tərəfindən nəzarət tədbirləri zamanı büdcədə bərpa edilmiş artıq ödənişlər.....	41
Qrafik 7. Dövlət sektorunda çalışanların sayı.....	47
Qrafik 8. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin orqanlar üzrə.....	48
Qrafik 9. Xarici və daxili borc.....	49
Qrafik 10. 2017-ci 6 ay üzrə dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icrası.....	49